

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв

Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПРИЙОМІВ ЛОГІЧНОГО
МИСЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ЛИЧАК КАТЕРИНИ МИКОЛАЇВНИ

Науковий керівник:

Пісоцький О. П., к. психол. н., доцент кафедри
дошкільної освіти

Рецензенти:

Лісовець О. В., к. пед. н., доцент кафедри дошкільної
освіти

Тимошенко О. А., к. психол. н., доцент кафедри
загальної та практичної психології
Ніжинського державного університету імені Миколи
Гоголя

Допущено до захисту: Протокол №5 від 29.11.2023 р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д. псих. н., професор

Анотація. Магістерська робота «Педагогічні умови розвитку прийомів логічного мислення дошкільників засобами експериментальної діяльності» досліджувалася на теоретичному й емпіричному рівнях. На теоретичному рівні обґрунтована проблема розвитку логічного мислення старших дошкільників у контексті питання пізнавального розвитку, зокрема: проаналізовано стан дослідження питання прийомів логічного мислення у наукових дослідженнях; здійснено огляд та відповідну аналітичну роботу над феноменом експериментальної діяльності старших дошкільників і визначенні її потенціалу щодо розвитку прийомів логічного мислення дітей, виділені й обґрунтовані педагогічні умови.

Для розв'язання емпіричних завдань дослідження, створені програма та методика констатувального експерименту, уточнені компоненти, розроблені критерії та показники розвиненості прийомів логічного мислення старших дошкільників та схарактеризовані їх рівні, на основі яких були розроблено систему роботи з оптимізації розвитку логічного мислення старших дошкільників в умовах ЗДО.

Ключові слова: пізнавальний розвиток, розвиток мислення, розвиток логічного мислення, прийоми логічного мислення дітей 5–6 років.

Annotation. The master's thesis "Pedagogical conditions for the development of preschoolers' logical thinking techniques through experimental activities" was researched at the theoretical and empirical levels. At the theoretical level, the problem of the development of logical thinking of senior preschoolers in the context of cognitive development is substantiated, in particular: the state of research on the issue of logical thinking techniques in scientific research is analyzed; the phenomenon of experimental activity of senior preschoolers and determining its potential for the development of children's logical thinking techniques is reviewed and analyzed; pedagogical conditions are identified and substantiated.

To solve the empirical tasks of the study, the program and methodology of the ascertaining experiment were created, the components were clarified, criteria and indicators of the development of senior preschoolers' logical thinking techniques were developed and their levels were characterized, on the basis of which a system of work on optimizing the development of senior preschoolers' logical thinking in the conditions of preschool educational institutions was developed.

Keywords: cognitive development, development of thinking, development of logical thinking, methods of logical thinking of children of 5-6 years old.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ 5–6 РОКІВ ЗАСОБОМ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
.....8	
1.1. Концептуалізація питання розвитку логічного мислення дошкільників	8
1.2. Динаміка логічного мислення у дошкільному дитинстві	13
1.3. Експериментальна діяльність як чинник розвитку прийомів логічного мислення дітей 5–6 років	18
1.4. Педагогічні умови розвитку прийомів логічного мислення дітей 5–6 років	23
Висновки до розділу 1	32
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРИЙОМІВ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ЙОГО ФОРМУВАННЯ	
..... 40	
3.1. Методика та організація дослідження	40
3.2. Аналіз отриманих емпіричних даних дослідження	46
3.3. Рекомендації вихователям ЗДО та батькам дітей 5-6 років з приводу вдосконалення процесу розвитку логічного мислення	54
Висновки до розділу 3	59
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65

ДОДАТКИ	70
---------------	----

ВСТУП

Актуальність теми. Найбільшу цінність для суспільства становить людина, яка характеризується добре розвиненим абстрактним інтелектом. Саме тому на даному етапі розвитку держави надзвичайно актуальним є питання досконалого розвитку абстрактного мислення особистості, оскільки саме ця здатність дозволяє повноцінно осмислювати інформацію, пізнавати світ, дотримуватися послідовності у своїй діяльності, обґрунтовувати власні наміри та цілі у суспільстві.

Варто зважити на те, що здатність людини логічно міркувати, використовуючи прийоми логічного мислення, з'являється поступово й перші її прояви припадають на період дошкільного дитинства, зокрема дітей старшого дошкільного віку. Саме тому суспільство, держава є зацікавленими у питанні цілеспрямованого формування у дітей здатності мислити логічно.

Етап дошкільного дитинства є цікавим і самобутнім періодом розвитку. Особливо важливим є старший дошкільний вік, де, власне, й закладаються основи логічного мислення дитини, її здатність міркувати, впорядковувати свої думки тощо. Проте означену властивість пізнавальної сфери дошкільника варто формувати та найбільш доцільно проводити цю роботу в умовах освітнього процесу ЗДО для дітей 5-6 років.

У державних нормативних документах наголошується на вимогах до рівня розвиненості особистості. Зокрема у Базовому компоненті дошкільної освіти наголошується на необхідності досягнення дитиною дошкільної зрілості, що передбачає не лише фізичний і емоційний розвиток, але й пізнавальний, у тому числі й здатність до логічного мислення. Отже, важливим є пошук ефективних форм, методів і шляхів розумового виховання дітей 5-6 років і педагогічних умов реалізації освітніх завдань в умовах дошкільного закладу освіти.

У дошкільній освіті питання розвитку логічного мислення розглядається у контексті участі дошкільників у різних видах діяльності, які мають розумовий

контекст, а, отже, є напрямом розумового розвитку дитини. Проблему розвитку логічного мислення дітей 5-6 років активно досліджували у психології Ж. Піаже, О. Скрипченко, Т. Піроженко, С. Ладивір, та ін.

Інтелектуальну сферу особистості вивчали у контексті пошуку чинників розумового розвитку дитини та цілеспрямованого навчання С. Ладивір, І. Біла та ін.; уявленнях про положення щодо потенційних можливостей дітей в оволодінні засобами логічного мислення та ін.; підходи до змісту, методів, форм навчання і виховання дошкільників у різних видах діяльності (Л. Артемова, А. Богущ, З. Борисова, Н. Лисенко, Т. Поніманська) та ін. На думку фахівців, розвинене логічне мислення особистості характеризується не лише наявністю у неї знань, поглядів, норм і переконань, але також і відповідною системою інтелектуальних операцій і властивостей. Останнім часом науковці все частіше вказують на необхідність створення системи педагогічних умов для оптимізації розвитку логічного мислення дітей старшого дошкільного віку, а також пошук чинників розвитку і вдосконалення, серед яких, на нашу думку, чільне місце займає експериментальна діяльність дошкільників.

Зважаючи на недостатню теоретичну і практичну розробленість питання розвитку логічних прийомів мислення дітей дошкільного віку в умовах ЗДО нами було обрано темою дослідження *«Педагогічні умови розвитку прийомів логічного мислення дошкільників засобами експериментальної діяльності»*.

Мета дослідження: дослідити педагогічні умови розвитку прийомів логічного мислення дітей 5-6 років засобами експериментальної діяльності.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати питання розвитку прийомів логічного мислення у контексті наукового знання й зокрема у дітей 5-6 років.
2. З'ясувати вплив засобів експериментальної діяльності на динаміку розвитку прийомів логічного мислення у період дошкільного дитинства.
3. Виділити педагогічні умови розвитку прийомів логічного мислення дітей 5-6 років у закладах дошкільної освіти.

4. Розробити методику емпіричного дослідження розвиненості прийомів логічного мислення та педагогічних умов його розвитку засобами експериментальної діяльності.
5. Розробити рекомендації щодо більш оптимального розвитку прийомів логічного мислення дітей 5-6 років.

Об'єкт дослідження: розвиток прийомів логічного мислення дітей 5-6 років засобами експериментальної діяльності.

Предмет дослідження: педагогічні умови розвитку прийомів логічного мислення дітей 5-6 років засобами експериментальної діяльності у закладі дошкільної освіти.

Під час виконання дослідження нами було використано **комплекс методів:**

- ✓ *теоретичні* (аналіз, синтез, класифікація, систематизація, конкретизація);
- ✓ *емпіричні:* проєктивні методики: *Пори року, бесіди з дітьми* (Р. Немов, 2003); анкетування, інтерв'ю, спостереження за дітьми виконанням завдань проєктивних методик; анкетування батьків і вихователів;
- ✓ *методи кількісної та якісної обробки даних.*

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

визначено сутність поняття «прийоми логічного мислення дітей 5-6 років» як основи словесного мислення; критерії, показники та рівні розвитку логічного мислення дітей 5-6 років у контексті розв'язання логічних задач експериментального спрямування; педагогічні умови розвитку прийомів логічного мислення старших дошкільників засобами експериментальної діяльності у закладах дошкільної освіти.

уточнено зміст понять «наочно-дійове мислення», «наочно-образне мислення», «логічне мислення», «експериментальна діяльність дошкільників»;

розроблено та апробовано методику дослідження логічного мислення дітей 5-6 років засобами експериментальної діяльності; розроблено рекомендації

для вихователів і батьків з метою оптимізації процесу розвитку логічного мислення у контексті сенсорного виховання в освітньому процесі ЗДО.

Практичне значення одержаних результатів полягає в упровадженні в педагогічну практику методику діагностики прийомів логічного мислення дітей 5-6 років, розроблені рекомендації для вихователів і батьків старших дошкільників формування логічного мислення дітей 5-6 років засобами експериментальної діяльності на основі виділених педагогічних умов. Результати дослідження можуть бути використані студентами, магістрантами для підвищення компетентності щодо науково-практичного оволодіння означеного напрямку виховання дітей дошкільного віку.

Апробація результатів дослідження. *Взято участь у конференціях:*

1. ІХ Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» (19 жовтня 2022 року, м. Ніжин, НДУ імені Миколи Гоголя);
2. Регіональна науково-практична Інтернет-конференції студентів, молодих науковців, педагогів-практиків «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки» (20 червня 2023 року, м. Ніжин, НДУ імені Миколи Гоголя);
3. Х Всеукраїнська студентська науково-практична Інтернет-конференція студентів, магістрів, молодих науковців «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» (18 жовтня 2023 року, м. Ніжин, НДУ імені Миколи Гоголя);

Наукові статті:

1. Личак К. Розвиток логічного мислення у період дошкільного дитинства. *Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки: збірник матеріалів Регіональної науково-практичної Інтернет-конференції студентів, молодих науковців, педагогів-практиків / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко.* Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. С. 125–130.
2. Личак К. Основні чинники розвитку здатності до логічного мислення старших дошкільників. *Актуальні проблеми та інноваційні пошуки у галузі*

сучасної дошкільної освіти: збірник наукових статей студентів, магістрів, молодих науковців спеціальності 012 Дошкільна освіта / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. С. 115–120.

Структура роботи: дипломна робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів із підпунктами, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи __ сторінок, основного тексту – __ сторінка, списку використаних джерел – __ позиції на __ сторінках, додатків __ на __ сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ 5–6 РОКІВ ЗАСОБОМ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Концептуалізація питання розвитку логічного мислення дошкільників

На сьогодні дослідники розуміють під мисленням процес узагальненого й опосередкованого відображення світу у його найбільш сутнісних ознаках, зв'язках і відношеннях. У структурі феномену науковцями прийнято виділяти найбільш важливі його, як пізнавального процесу, елементи: а) операції, які існують у вигляді аналізу, синтезу, порівняння, класифікації, узагальнення, абстрагування; б) види, серед яких мають місце наочно-дійове, наочно-образне, понятійне (словесне); в) форми, зокрема поняття, судження, умовисновки.

Також дослідники наголошують на важливому значенні даного пізнавального процесу для людини, адже він дозволяє пізнавати навколишню дійсність на більш вищому рівні (абстрактному), де чільне місце відводиться науковому пізнанню, зокрема науковим гіпотезам, прогнозуванню, осмисленню законів і закономірностей розвитку світу, а також у використанні людиною з метою власного зростання у інтелектуальному плані [20, с. 135].

Серед основних функцій мислення дослідники вказують на те, що воно розширює межі людського пізнання, дозволяючи зрозуміти сутність речей і явищ світу, а також міркувати над властивостями того чи іншого об'єкту, який у даний час безпосередньо не впливає на органи чуття, а існує лише у вигляді певної моделі, яка суто теоретично дозволяє пізнати його ознаки [21].

Суть мислення людини визначається сукупністю можливостей, серед яких здатності, щоб: встановлювати загальні взаємозв'язки між предметами та

явищами світу; зрозуміти певний об'єкт у сукупності його ознак і властивостей; з'ясувати як такий, що належить до відповідного класу (групи предметів) і має спільні властивості з іншими об'єктами однорідної групи [50, с.103]. Проте мислення завжди своїм підґрунтям має чуттєві властивості предметів і явищ дійсності.

Власне процес мислення розгортається на основі низки розумових дій. При цьому його предметом є пізнавальні задачі, які характеризуються різним співвідношенням предметно-практичних, перцептивних (дії сприймання з образами) і теоретичних (абстрактних) компонентів. Саме тому у сучасному науковому знанні значна частина досліджень спрямована на вивчення різних видів і форм мислення, серед яких чільне місце належить наочно-дійовому, наочно-образному та логічному мисленню [4, с.95].

Так, найбільш важливими ознаками першої форми мислення, на думку С. Ладивір, є нерозривна єдність пізнавального компоненту з практичними діями, оскільки дітям неможливо розв'язати задачу, не задіявши для цього власні фізичні дії – маніпуляції з предметами [18]. Як бачимо: неможливо розв'язати завдання без участі предметних дій, іншими словами маніпуляції людини (дитини) з предметом входить у сам процес мислення. У цьому контексті А. Богущ наголошує, що сполучною ланкою між інтелектуальними та практичними компонентами наочно дійового мислення є активне мовлення. Так, дослідник з'ясував, що активний словник дітей сприяє завершенню процесу мислення (згортанню), іншими словами воно узагальнює досягнутий результат, а дещо пізніше вже забезпечує постановку мети, а його складові набувають статусу засобів мислення [19, с. 96].

Відтак, у внутрішньому плані мислення ґрунтується на суто матеріальній формі – міркування за допомогою слів, механізм якого - внутрішнє мовлення, яке є згорнутим і стислим. Проте за умови виникнення ускладнень у пізнавальній активності, воно набуває розгорнутої форми [16, с. 315].

Мовлення є засобом абстрагування, фіксації та зберігання досвіду. За допомогою нього відбувається визначення важливих властивостей предметів і явищ, а також воно є основним шляхом передавання інформації (значення слова).

Саме тому мислення вважається соціально зумовленим явищем, адже його виникнення стало можливим у певних суспільних умовах буття людини та появи суспільно-історичного досвіду людської цивілізації, який стало потрібно зберігати, передавати та примножувати [29, с. 37].

Отже, на початкових етапах життя мислення людини було безпосередньо вплетено у її практичну діяльність, людина мислила через фізичні дії. На їх основі з'являлися самостійні розумові дії, які слугували для індивіда певним планом фізичної активності. Більше того, у процесі еволюції розумові дії стали підпорядковуватися певним логічним правилам, які набули статусу аксіом [39, с. 49].

Основною ознакою наочно-образного виду мислення є представленість у його змісті розумових дій з образами; саме розглядання й осмислення образів дозволяє людині пізнавати та розуміти їх ознаки і властивості, узагальнювати їх. Таке мислення тісно пов'язано з існуючими сенсорними еталонами, які дитина пізнає за допомогою перцептивних дій (сприймання). Натомість одиницею змісту абстрактного мислення є поняття, які у своїй основі мають словесну форму й відображають істинні ознаки об'єктів і предметів навколишнього світу у їх зв'язках і відношеннях [51, с.513].

Для наочно-образного мислення характерною ознакою є його опора на зорові образи та уявлення. Окрім того, його основні функції пов'язані з представленням контексту ситуації та бажаних змін, яких людина прагне досягнути внаслідок власних дій, які спрямовані на перетворення висхідної пізнавальної ситуації. Надто важливою ознакою такого виду мислення є виникнення під час міркувань неординарних і незвичних поєднань властивостей і предметів. На відміну від практичного, за наочно-образного мислення ситуація змінюється лише в образному плані. Воно вважається одним із етапів розвитку

мислення в онтогенезі, що є значно вищим за рівнем по відношенню до практичного, але якісно нижчим за абстрактне.

На думку О. Скрипченко, мислення дітей являє собою внутрішньо-детермінований процес, мета якого полягає у засвоєнні людиною (у його розумінні дитиною) сукупності знань про світ через комунікацію з дорослими, а також завдяки залученню до його змісту власних загальних здібностей [5, с. 136].

Як бачимо, наочне мислення існує у двох вимірах: наочно-дійовому та наочно-образному. Означені виміри також розглядаються як два окремих етапи розвитку мислення: практичне мислення як більш ранній, а образне мислення як більш пізній, оскільки воно є більш розвинуте та знаходиться над практичними діями. Отже, воно передує виникненню словесно-логічного мислення, яке вважається вищим рівнем розвиненості людського мислення.

Крім того, наочно-образне мислення вважається провідною формою мисленнєвої діяльності старших дошкільників. На думку Р. Павелків, Т. Дуткевич, здатність дітей, яка полягає у використанні в інтелектуальному плані образів, моделей з'являється на межі від трьох до чотирьох років, а у 6-7 років, вона дозволяє дітям оперувати узагальненими знаннями та використовувати їх під час розв'язання пізнавальних задач. Означена здатність загалом характеризується тим, що малюк легко розуміє схематичні зображення та використовує їх у якості основи у власних міркуваннях [10; 27].

Словесно-логічне мислення (або інша його назва понятійне) – особливий вид мислення, хід якого відбувається через логічні дії та операції з поняттями. За такого мислення суб'єкт здатен усвідомити взаємозв'язки, які неможливо осягнути безпосередньо, а також важливі закономірності, які мають місце у навколишньому світі. Поняття є міркуванням, у якому відображаються найбільш універсальні, сутнісні та специфічні ознаки предметів і явищ навколишнього світу. Зміст понять виявляється у судженнях, які мають словесну форму: подумки або вголос, письмову або усну. Власне логічними формами мислення є поняття, судження та умовисновки.

Понятійне мислення є суто інтелектуальним процесом, де особистість використовує логічні міркування та вже існуючі поняття [10, с. 185]. Так, використовуючи ланцюжок міркувань, людина поєднує між собою різні аспекти досвіду, знань у єдине ціле, що дозволяє розв'язати нагальну пізнавальну задачу. Під час її вирішення індивід використовує поняття, міркує про себе, опосередковано мислить, не звертаючись безпосередньо до свого чуттєвого досвіду. Від самого початку і до кінця у внутрішньому розумовому плані людина аналізує відомі їй факти та знаходить правильне розв'язання пізнавальної задачі, використовуючи вже набуті знання у формі понять, суджень і умовисновків, які здобули раніше за нього інші люди [22].

Понятійне мислення – це міркування, судження, висновки, підпорядковані законам логіки. При цьому людина порівнює та співвідносить вже відомі їй знання з розумовими діями, може скористатися ланцюжком послідовних і перевірених інтелектуальних дій або ж певними мисленими операціями, між якими існують причинно-наслідкові закономірності, які дозволяють співвідносити певні відомості з метою пізнавальної діяльності.

Всі відомі шляхи логічного мислення особистість постійно використовує не лише для пізнавальної діяльності, але й у повсякденному житті. За своєю сутністю досліджуване явище є найбільш складним пізнавальним процесом, який характеризує лише людську істоту, її інтелектуальні можливості. За мірою використання логіки у процесі міркування воно поділяється на логічне та інтуїтивне. У першому значенні мислення є впорядкованим процесом, під час якого людина неодноразово використовує ланцюжок логічних міркувань, який можна відслідкувати від самого початку й до кінця та, а також здійснити перевірку його правильності, порівняти з існуючими логічними законами [24].

Питання щодо розвитку логічного мислення, варто відмітити, що немає одностайної думки про період, коли до його стає здатною дитина. Зокрема Ж. Піаже вважає, що дошкільники, навіть досягнувши семирічного віку, не у змозі міркувати логічно, оскільки не можуть оцінити думку іншої людини. Проте

у дослідженнях вітчизняних науковців, проведених у другій половині 20 ст., а також у сучасних новітніх методиках думка швейцарського вченого спростовується, що неодноразово підтверджувалося [26]. Так, було доведено, що для розвитку такого мислення, у переважній більшості випадків, варто створити належні умови, завдяки яким дошкільник стає здатним засвоїти науковий шлях пізнання, зокрема такі інтелектуальні дії як спостереження, порівняння, узагальнення, аналіз і синтез, що є логічними прийомами мислення.

Також дослідники наголошують, що засобами цього феномену є поняття, які відображають предмети, події, їх ознаки та відношення. Властивості, які складають наукові поняття, є сутнісними ознаками предметів і явищ.

Здатність до логічних міркувань сприяє усвідомлення людиною того, що відбувається навколо, зрозуміти істотні зв'язки та відношення предметів і явищ, формулювати висновки, розв'язувати актуальні завдання, перевіряти розв'язок, стверджувати чи заперечувати думку, іншими словами виконувати дії, які дозволяють досягати успіху.

Таким чином, мислення розуміють як інтелектуальний процес вищого рівня, який дозволяє людині пізнавати об'єктивний світ з іншого ракурсу, ніж відчуття і сприймання. Його зміст – розумові дії, які дозволяють зрозуміти суть предметів і явищ у їх зв'язках і відношеннях опосередковано через поняття та судження, що мають високу міру узагальненості. Найбільш важливими є наочно-дійове, наочно-образне й словесно-логічне мислення, які відображають також і етапи розвитку мислення у людини в онтогенезі. Натомість більш цінним, з точки зору науковців, вважається власне логічне мислення, оскільки саме цей вид мислення сприяє більш глибокому пізнанню людиною світу. Даний вид мислення реалізується у дітей 5–6 років на основі логічних прийомів порівняння, узагальнення, міркування, що є предметом нашого дослідження.

1.2. Динаміка прийомів логічного мислення у дошкільному дитинстві

Так, дослідники з'ясували, що результатом розвитку та навчання дітей у дошкільному дитинстві є формування всіх видів мислення [28, с.37]. Зокрема наочно-дійове мислення у деякій мірі вже властиве дітям раннього віку, оскільки саме воно забезпечує предметну діяльність. Натомість у дітей дошкільного віку провідним мисленням є наочно-образне, яке ґрунтується на чуттєвому сприйнятті предметів та уявленнях про них. Як бачимо, дошкільники вже стають здатними не лише виконувати прості практичні дії з предметами, але й починають користуватися образними уявленнями. Іншими словами, для них цілком звичними стають дії з образами, дії зі створення певних моделей, передбачення кінцевого результату діяльності, планування власних дій та етапів виконання завдання.

Зокрема у чотири роки дитину вже цікавлять не лише предмети, але й те, як вони між собою взаємодіють. Одночасно з цим вона зацікавлена не лише зовнішнім виглядом предмету (образом), а також прискіпливо ставиться до визначення частин, з яких він складається.

Дослідниками зафіксовано, що для дітей 3-4 років вже властиві нескладні форми логічних міркувань й узагальнень. Для того, що вони виникли, необхідно так організувати діяльність дітей, щоб вона сприяла ознайомленню не лише з конкретними об'єктами, але й з відповідними їх зв'язками та відношеннями між ними, щоб вони стали для дошкільників предметом міркувань. Саме за такої організації роботи діти п'ятого року життя привчаються до самостійності у власних міркуваннях та їх узгодженні з однолітками, а також з довкіллям [5].

За твердженням В. Моляко, І. Білої приблизно у чотири роки дитина досягає стадії формальних логічних операцій, а її мислення стає подібним мисленню дорослої людини. Проте наочно-дійове та наочно-образне мислення нікуди не зникають у дитини 5-6 років, оскільки вона використовує їх для вирішення пізнавальних завдань, для розв'язання яких у неї обмаль досвіду та необхідних знань. Щодо образів, то дитина спершу уявляє реальну дії з предметами та їх наслідок, а вже потім розпочинає розв'язок задачі [4, с. 5].

Для дітей 4-5 років властиві основи логічного мислення, що має місце в нескладній дослідницькій активності, яка відбувається з їх власної ініціативи. У таких випадках мета пізнавальної діяльності полягає у дослідженні властивостей і ознак предметів навколишнього світу (експериментальна діяльність з об'єктами природи та самостійні висновки й узагальнення). Також розвивається здатність повноцінно та послідовно передавати зміст власних міркувань, побаченого, почутого тощо [6].

Добре розвинене наочно-образне мислення спонукає дошкільників до логічних міркувань, стимулює формування у них найбільш загальних уявлень про моделі, схеми об'єктів пізнання та одночасно є підґрунтям для виникнення понять, а отже і понятійного мислення. Так, науковці стверджують, що навіть у теоретичних (абстрактних) видах людської діяльності, яка потребує чіткого суто логічного міркування, значну роль відіграють образи, схеми [16, с.48].

Також у п'ятирічному віці вперше з'являються пізнавальні завдання, які пов'язані із запитаннями: чому? Формулюючи подібні запитання, діти намагаються розв'язувати цікаві для них пізнавальні завдання. При цьому вирішення будь-якого з них вимагає від дорослих спеціальної організації дитячої пізнавальної активності, яка зорієнтована одночасно і на процес вирішення завдання, і на інтелектуальний, і на психологічний розвиток дітей. Дослідники відзначили, що коли створити сприятливі умови та формулювати зрозумілі (доступні) завдання дітям, то у процесі вирішення завдання діти будуть використовувати факти та узагальнення, логічні міркування, протиріччя у власних висновках і самостійно їх усуватимуть [17, с. 5].

Слово, як самостійний засіб мислення, дітьми 5 року життя активно вживається відповідно до міри розуміння ними накопичених цивілізацією понять, які в цілому відображають досвід людства, накопичені знання в абстрактній формі. При цьому дорослі здебільшого роблять велику помилку, коли вважають, що слова однаково розуміють і діти, і дорослі. Але для дітей – це уявлення про конкретний предмет, явище, а для дорослого – це загальні поняття.

Лише упродовж всього дошкільного періоду малюки поступово переходять від поодиноких до більш загальних понять [6, с. 234].

Для дітей 5-6 років уже властиві пізнавальна активність і стійкість пізнавальних інтересів, які вважаються підґрунтям мотивації, зокрема навчальної. Крім того, у цьому віковому періоді відбувається стрімкий розвиток абсолютно всіх розумових дій, що сприяє розширенню системи уявлень і понять, а також збагачується їх змістове наповнення та обсяг.

Близько шести років поняття дітей стають більш ґрунтовними, узагальненими, оскільки вони здатні вже позначити сутнісні ознаки предметів і явищ. Варто відмітити, що слова перетворюються на поняття поступово, по мірі дорослішання дітей і за спеціально організованого навчання [11, с. 44]. Цьому сприяють дослідницькі дії та здатність планувати діяльність, вміння оперувати інформацією, логічні операції та форми понятійного мислення, іншими словами зростає їх інтелектуальний потенціал. Все це сприяє тому, що діти 5-6 років засвоюють поняття, міркують, роблять узагальнення, формулюють висновки.

У шість років діти здатні до операцій з символами. Проте ці операції потребують опосередкованої активності, тобто підміну предметів поняттями: словами, числами, схемами тощо. Саме можливості оперування символами й прийнято називати логічним мисленням, яке з'являється після й на основі образного та є найвищим рівнем розвиненості у людини. Як бачимо, основи понятійного мислення розвиваються у період дошкільного дитинства: п'ятирічна дитина у змозі опанувати найбільш прості мисленнєві операції логічного змісту: порівняння, узагальнення, класифікацію, систематизацію, співвідношення тощо.

Упродовж дошкільного дитинства формуються основи інтелекту, а тому розвивається й понятійне мислення. Переважання конкретного виду мислення залежить від розвиненості інтелектуальних дій і операцій. Так, для розвитку наочно-образного мислення вагому роль відіграє система знань і уявлень дошкільників про конкретні образи та вміння маніпулювати ними, уявляти предмет у різному просторовому розміщенню. Натомість у практичних діях вже

мають місце внутрішні компоненти – розумові, які сприяють визначенню зовнішніх предметних дій, які спрямовані на конкретний результат. У своєму мисленні діти вже не лише спираються на чуттєві образи предметів, з якими вони на даний момент мають справу, але й на власний досвід (що бачили раніше, що чули про них) [9, с.10].

На сьогодні існує низка різних засобів і методів впливу на логічні операції дітей 5-6 років. Так, зафіксовано, що вдосконалення і подальший розвиток логічних операцій відбувається більш ефективно, коли використовувати у роботі з дітьми різні засоби сенсорного виховання. Також чільне місце має дотримання послідовності в освітньому процесі, різних способів виконання завдань, у процесі сенсорного виховання надавати дітям самостійність, стимулювати їх до проявів творчої активності, знайомити батьків з відповідними методами та прийомами роботи у цій сфері. Залежність логічного мислення дитини, його розвитку від навчання та виховання дозволяє скеровувати його у певному напрямі, моделювати освітній процес таким чином, щоб вони стимулювали формування розумових дій відповідного типу у дошкільників [12, с. 35].

Отже, в цілому можна назвати такі особливості розвитку мислення дітей 5-6 років: розв'язує пізнавальні завдання за допомогою уявлень, моделей, схем, які відображають сутність предметів і явищ; опановує мову, яка сприяє розвитку понятійних форм мислення: суджень, висновків, понять; формулює запитання, які характеризують розвиток пізнавальної активності дітей, їх допитливості; здійснює перехід від засвоєння видимих зв'язків між предметами та явищами до більш складних у формі відкриття у дослідницької діяльності; формулює узагальнення та висновки, пояснюючи явища та процеси у світі; інтелектуальний потенціал старшого дошкільника ґрунтується на зв'язку образного й понятійного видів мислення [13, с. 157].

Таким чином, розвиток логічного мислення відбувається поступово упродовж дошкільного віку. Понятійне мислення розвивається у тісній взаємодії з образним. У цьому віковому періоді відбувається стрімкий розвиток абсолютно

всіх розумових дій, що сприяє розширенню системи уявлень і понять, їх змістового наповнення та обсягу. Діти 5-6 років засвоюють поняття, міркують, роблять узагальнення, формулюють висновки. Близько шести років поняття дітей стають більш ґрунтовними, узагальненими, оскільки старші дошкільники здатні вже визначати сутнісні ознаки предметів і явищ та можуть оперувати символами. Саме можливість оперування дошкільниками символами й прийнято називати логічним мисленням, яке з'являється на основі наочно-образного та характеризує найвищий рівень пізнавальних можливостей дітей. Вдосконалення і подальший розвиток логічних операцій відбувається більш ефективно, коли використовувати у роботі з дітьми різні засоби сенсорного виховання, надаючи дітям самостійність, стимулюючи їх до проявів творчої активності.

1.3. Експериментальна діяльність як чинник розвитку прийомів логічного мислення дітей 5–6 років

Загалом поняття діяльності є різноплановим, оскільки охоплює своїм змістом призначення, сутність, вплив на розвиток суспільства й людини в цілому. Саме тому означену категорію досліджують у різних галузях наукового знання. Так у філософії під діяльністю розуміють спосіб буття особи у природному й соціальному доквіллі, а її головною ознакою вважається цілепокладання [52, с.146]. При цьому основним аспектом дослідження діяльності у філософії є вплив на світ, що передбачає реалізацію певних дій, згідно ідеальної мети.

Психологічна наука розглядає діяльність, насамперед, як суто людську активність, вважаючи її основною формою організації. Так О. Степанов визначаючи означене поняття, наголошує, що основним у цьому феномені є спрямованість на задоволення потреб людини, дитини зокрема. При цьому автор також підкреслює, що основними аспектами реалізації діяльності інтеріоризація, екстеріоризація, які дозволяють особі взаємодіяти зі світом, з інформацією.

Основними аспектами у контексті означеного виступає розвиток особистості [38, с.107]. Натомість Ю. Трофімов вказує, що під час досліджень різного роду діяльності дослідники спираються на її психологічну структуру, основними компонентами якої є мотиви, цілі, дії і операції, результат. Також автор вказує, що даний феномен у психології в залежності від означених компонентів розрізняють за видами [39].

У дитячій психології діяльність розглядається у якості чинника розвитку особистості на різних вікових етапах. При цьому у вітчизняній психологічній традиції існує поняття провідної діяльності. Зокрема Ю. Приходько, Т. Піроженко, Т. Дуткевич, Р. Павелків зазначають, що означена діяльність впливає на формування особистості дитини, сприяє розвитку основних новоутворень у конкретному віці та зумовлює виникнення нових форм і видів діяльності [10; 27; 28]. Отже, це категорія у науці, що дозволяє організувати взаємодію людини зі світом, спираючись на основні компоненти структури та одночасно впливати на розвиток особистості, зокрема й дошкільника.

У педагогічній науці діяльність розглядається як один, проте достатньо потужний, із засобів формування зростаючої особи, що відноситься до педагогічного інструментарію. Саме тому, на думку В. Шарпар, основним у діяльності є мотиви й цілі, які потрібно цілеспрямовано формувати шляхом зовнішнього впливу, адже це сприятиме скеровувати діяльність дитини у потрібному напрямку, розвиваючи при цьому різні особистісні аспекти, зокрема й пізнавальні процеси [51, с. 158]. Саме тому педагогічну галузь цікавить насамперед дії й мотиви, якими можна цілеспрямовано керувати, впливати.

Як відомо, основним і водночас провідним видом діяльності у дошкільному віці є гра, яка впливає на різні аспекти розвитку дитини, зокрема й на пізнавальний. Проте останнім часом дослідники вважають необхідним сукупність різних видів діяльності, серед яких окрім гри у старшому дошкільному віці виділяють продуктивну працю й експериментування, які тісно між собою пов'язані. Цікавість до дитячого експериментування дослідників

з'явилася наприкінці 20 ст. , коли звернули увагу на незвичну пізнавальну активність дітей 6-7 в оперуванні інформацією, цікавістю дітей до дослідів [50].

Активне дослідження пізнавальної сфери старших дошкільників сприяло виявленню того факту, що в цей період виникає, розвивається й забарвлює весь процес пізнання дитини експериментально дослідницька діяльність. При цьому окремі автори відносять означену діяльність як знаково- символічну. У цьому сенсі означена діяльність дозволяє дитині моделювати та перетворювати у внутрішній план об'єкти довкілля. При цьому діти помічають відношення між об'єктами й усвідомлюють їх причинно- наслідкові зв'язки. Так у ході моделювання старші дошкільники мають можливість спостерігати об'єкт, інтерпретувати його ознаки (систематизувати), описати й зрозуміти, дослідити задля отримання нової інформації. У цьому контексті змістом діяльності є розумове й практичне експериментування старших дошкільників [51].

На основі експериментування, як наголошують науковці відбувається розвиток мислення, насамперед його логічної форми(словесного мислення, логічних прийомів мислення). При цьому в дитячому експериментуванні діти мають змогу досліджувати предмет, планувати свої дії, використовувати маркери дослідження, скористатися символами, знаками, набувати знання і систематизувати їх, помічати (встановлювати) загальні зв'язки і закономірності явищ дійсності, використовувати й водночас опановувати, узагальнені форми висловлювань(суджень), розв'язувати пізнавальні та практичні завдання. При цьому відбувається розширення спектру пізнавальних завдань, а також вдосконалення мисленнєвих дій, виникнення нових типів мислення [54].

Разом із тим науковці стверджують, що головну роль на тлі дитячої активності до розвитку логічного мислення, відіграє дорослий(батьки, педагоги), який поступово навчає дошкільників опануванню цим видом діяльності. При цьому дослідження єдині в тому, що для того, щоб дитина вдало розв'язувала пізнавальні задачі, потрібно щоб дорослі організовували дії дитини. Це потрібно, щоб вона мала змогу робити відповідні висновки на основі набутого

досвіду, проте під керівництвом дорослих (батьків, вихователів) після процесу експериментування. Після цього дитина починає міркувати якісно іншим способом, використовуючи логічні прийоми мислення. За даними окремих науковців у цій діяльності мають місце найбільш прості форми індукції і дедукції[44; 49;]

Так І. Біла вважає, що основою дослідницької діяльності дитячого експериментування є пошукова(пізнавальна активність), яка активізується у старших дошкільників поряд зі зростанням самостійності. Основним чинником її розвитку є наявність у дітей невиразних (уривчастих) знань, які вона прагне вдосконалити. При цьому авторка наголосила, що мета такої пізнавальної активності не зовсім є стабільною й тривалою, проте діти можуть самі формулювати її мету, досягати її, отримуючи при цьому необхідні, та водночас, нові знання. Разом із тим авторка відмічає, що експериментування розвивається з молодшого дошкільного віку.

Одночасно І. Біла вказує, що дитяче експериментування має бути під пильним контролем дорослого. Для цього він має враховувати необхідні показники, що вказують на рівень його розвиненості. При цьому дослідниця пропонує завжди орієнтуватися на те: а) які дії дитина використовує (маніпуляції чи цілеспрямований пошук);б)чи була закономірність при створенні образу; в) чи існують (виділені дитиною) зв'язки між обставинами дослідницької інструкції; г) наявність активності(завзяття) щодо виконання пошукових дій. Разом із тим батьки та вихователі, відмітила авторка, мають проводити цілеспрямовану роботу щодо її розвитку, залучаючи при цьому різні об'єкти для дослідження, розширюючи зміст дослідів, надаючи можливість дошкільникам (сприяти) використанню нових знань у значних для них видах діяльності грі, малюванні, конструюванні, праці тощо [4, с.38]

Також у дослідженнях сучасних науковців зафіксовано, що в експериментуванні старших дошкільників: а) виникає логічне мислення, що одночасно і вдосконалюється; б) активно формуються операції і дії мислення як

абстрактного процесу, зокрема узагальнення; в) вдосконалюється знаково-символічний аналіз; г) проявляються інші види діяльності дітей, встановлюються тісні взаємозв'язки з ними; д) розвивається саме дитяче експериментування; формуються важливі особистісні якості, зокрема критичність мислення, допитливість, кмітливість, самостійність. Разом із цим для найбільш оптимального розвитку дитячої експериментально-дослідницької діяльності варто організувати її, забезпечуючи необхідними матеріалами, інвентарем, засобами. Отже така діяльність потребує постійної уваги, організації з сторони вихователів і батьків.

Зокрема Т. Ткачук пропонує здійснювати цілеспрямовану роботу з дітьми, у якій мають місце три напрями: дослід з живою природою; дослід в сфері неживої природи; дослід дітей у сфері штучних об'єктів, предметів. На думку авторки, організація такої системної роботи з дітьми старшого дошкільного віку уможливить ефективний розвиток логічного мислення. Разом із тим урізноманітнення дитячого експериментування, його систематизація (впорядкованість), а також планування сприятиме більш ефективному набуттю практичного досвіду, формуванню вмінь ставити дослід, проводити експерименти, розвивати логічні форми мислення [49, с. 11]. На думку авторки цього можна й потрібно досягати, скориставшись всіма педагогічними засобами, уникаючи при цьому негативних оцінок.

Так Н. Яришева пропонує розглядати дослідницько-експериментальну діяльність, як таку у ході якої задовольняються пізнавальні потреби, отримуються нові знання, а саме діяльність свідомо спрямовується особою (людиною, дитиною) у необхідному напрямі. При цьому дослідниця характеризує її з боку розв'язання проблеми, оскільки у ній присутніми є об'єкти вивчення, сам експеримент, інтерпретація фактів, висування передбачень (гіпотез), а також і перевірка здобутих відомостей. Тобто така діяльність є своєрідним аналогом наукового дослідження (спостереження або експерименту).

Якщо говорити про дослідницьку діяльність в ЗДО, то тут нам імпонує думка, що вона проходить декілька етапів, зокрема перший з них - це виявлення проблеми та її усвідомлення, що вказує на перетворення протиріччя на задачу; другий – пошук шляхів (пошуків розв'язку, що пов'язано із висуненням припущень і можливих результатів(тобто прогнозування, передбачення); третій – перевірка обраних шляхів розв'язання проблеми, на якому розглядаються всі можливі варіанти й відбувається пошук правильних; четвертий – узагальнення отриманих відомостей (знань) з наступним формуванням висновків. Загалом шляхом розв'язання є аналогічним процесу розв'язування задач, а отже свідомим процесом, у якому потрібно розуміти загальні поняття[34, с. 42].

При цьому існують і різні відомості щодо того із яких дій складається дослідницька діяльність. Так найбільш розповсюдженими виглядають погляди, згідно яких є такі дії як ознайомлення з різними проблемами, обрання теми, прогнозування дій, пошук інформації, розробка проєктів, власне дослідницькі дії, узагальнення, отримання відомостей, формування висновків, презентування результатів і висновків. Це дії які характеризують досліджування явищ зі сторони вихователів, батьків. Разом з тим, з боку дітей також мають місце такі дії, означення проблеми, постановка мети, засвоєння способів розв'язання проблеми, аналіз необхідної інформації, систематизація отриманих знань, складання висновків [21]. Як бачимо дослідницько експериментальна діяльність у ЗДО розглядається з двох позицій: вихователів і дітей, що вказує на необхідність організації означеного виду діяльності, оскільки вона ґрунтується на логіці наукового дослідження і прийомах логічного мислення. Саме тому така активність може розглядатися у якості чинника розвитку словесно- логічного мислення старших дошкільників [19].

При цьому дослідницька (експериментальна) діяльності у більшості випадків розглядається у якості інтелектуальної активності нетипового плану, що відображає суттєві, проте доступні для розуміння старших дошкільників, елементи наукового пізнання, якими вони в змозі скористатися у ході пошуку

необхідної інформації під час розв'язування проблеми або задачі пізнавального змісту. Її основою є розумові дії, переважно мисленнєві, які дозволяють помітити суперечності, бажаного результату. Оскільки така активність передбачає абстрактні (переважно) розумові дії, тому вона і може розглядатися одним із елементів розвитку логічного(абстрактного мислення) в цілому ц для розвитку логічних операцій (прийомів) мислення.

Таким чином, дослідницько експериментальна діяльність – один із видів дитячої активності, спрямованої на отримання нових знань, шляхом розв'язання суперечностей у процесі розв'язання проблеми. За своїми особливостями й специфікою вона у найбільш загальному вигляді відображає науковий спосіб (відображення) пізнання дійсності (спостереження експеримент, дослід). Старші дошкільники здатні зрозуміти основні ознаки розв'язання завдань за допомогою наукових методів і з великим бажанням використовують їх у простих експериментах. У дошкільній освіті така діяльність розглядається як ціле, що утворюють дві нерозривні частини: організація дослідницьких дій вихователями й власне дослідницько- експериментальні дії дітей. Оскільки основою здійснення експериментальної діяльності є розумові дії, переважно мисленнєві , то ця форма активності розглядається як один із важливих типів розвитку логічних форм і прийомів мислення (або загалом у якості чинника формування абстрактного мислення дитини старшого дошкільного віку).

1.4. Педагогічні умови розвитку прийомів логічного мислення дітей 5–6 років

Так, першою умовою, яка визначає ефективність формування прийомів логічного мислення дітей 5-6 років є *усвідомлення вихователями ЗДО та батьками особливостей розвитку логічного мислення старших дошкільників як компоненту пізнавальної сфери дитини*. Педагогам варто зрозуміти для себе, що мислення дошкільників розглядається дослідниками як особливе підґрунтя

становлення та розвитку особистості, а також висхідною позицією для опанування навчальної діяльності [23]. Тобто воно є чинником особистісного зростання. При цьому перше, що має осмислити для себе вихователь, так це інтенсивність розвитку мислення саме у період дошкільного віку, у порівнянні з іншими віковими періодами.

Тому, організовуючи освітній процес, потрібно передбачити, що старші дошкільники виявлять більший інтерес і менше втомляться тоді, коли розвиток міркувань і розумових операцій відбуватиметься на основі логічних завдань, які мають зв'язок ігровими сюжетами, логічних задач і вправ, а також експериментування [48, с. 5].

Також доведено, що діти дошкільного віку вже здатні розуміти значення слів, що є функцією символічного мислення. Тому дорослі мають спрямовувати вихованців до самостійного аналізу предметів, їх будови, а також взаємозв'язків з іншими об'єктами, що у кінцевому результаті сприяє розвитку здатності до узагальнення. Цьому мають бути підпорядковані різні вправи на класифікацію об'єктів, на виділення їх значущих ознак, на відслідковування місця серед іншої групи предметів, коли відбулася зміна основи для операції групування [25, с. 17].

Також науковці відмічають, що існують якісно відмінні етапи розвитку понятійного мислення у період дошкільного дитинства. Так, першим є *етап зацікавленості*, який ототожнюють з найбільш елементарними його проявами, якими за певних обставин оволодівають діти. Але такі зміни швидко зникають, адже їх досить складно перенести в іншу ситуацію. Такий рівень розвиненості мислення залежить від новизни предметів, які можуть набувати особливого значення для людини. У молодших дошкільників вже можна помітити бажання пізнати предмети, явища, процеси, які їх чимось зацікавили [14].

Другим вважається *етап допитливості*. Діти, які знаходяться на цьому рівні розвитку намагаються більше дізнатися, заглянути за межі видимого, збагатити власний досвід, отримати відповіді на поставлені запитання. Збагачуються їх емоційні прояви, оскільки тут з'являються емоції здивування,

почуття радості відкриттів, діти намагаються самі відшукати відповіді на власні запитання, збагатити свій пізнавальний досвід [14; 28; 33].

На третьому етапі виникає пізнавальне мислення, яке вважається більш вищим рівнем розумового розвитку і є характерним для старших дошкільників. Особливість цього мислення полягає у самостійних спробах дітей розв'язати проблемну ситуацію (запитання), знайти знання, яких бракує. Саме тому вони (діти) зорієнтовані на причину, прагнуть з'ясувати для себе сутність предмета, самостійно виявити закономірність, зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки між подіями. Діти п'яти-шести років вже стають здатними до розумового напруження, виявляють у пізнавальній діяльності вольові зусилля та різні емоції.

На четвертому етапі з'являється суто теоретичне мислення, яке спрямовує старших дошкільників на здобуття глибоких і міцних знань, на з'ясування закономірностей та опанування не лише теоретичними знаннями, але й на їх практичне використання. Таке мислення виникає тоді, коли у них сформовані наукові погляди, наявні переконання, світогляд [40; 41].

Отже, усвідомлення вихователями ЗДО особливостей розвитку логічного мислення старших дошкільників як компоненту пізнавальної сфери дитини. Її дотримання передбачає, що пізнавальна діяльність старших дошкільників ґрунтується на поєднанні наочно-дійового, наочно-образного видів мислення, які створюють особливий контент для формування понятійного мислення, що дозволяє розв'язувати пізнавальні завдання за допомогою уявлень, моделей, схем; опанувати мовою, яка сприяє розвиткові понятійних форм мислення: суджень, висновків, понять; здійснювати перехід від засвоєння видимих зв'язків між предметами та явищами до більш складних дослідницької діяльності.

Наступна педагогічна умова, що була нами визначена, сформульована наступним чином – *домінуюча роль вихователя у цілеспрямованому педагогічному керівництві розвитком словесно-логічного мислення дітей 5-6 років в освітньому процесі*. На нашу думку, її зміст полягає в оптимальному

наповненні відповідним змістом (завданнями дослідницької діяльності) процесу навчання у старшій групі ЗДО, створення педагогом системи завдань.

Варто для себе усвідомити, що активізація процесу розвитку словесно-логічного мислення можлива завдяки появі пізнавального інтересу дошкільників до предметів і явищ природи та життя у соціумі. Його основними проявами – зацікавленість об'єктами, допитливість, бажання дізнатися про них все: будову, сукупність властивостей, призначення тощо. Такі утворення, які властиві пізнавальній сфері дітей 5-6 років, вважаються найбільш значущими мотивами або спонуками, які стимулюють дошкільників дізнаватися нові факти, активно набувати нового досвіду, знаходити відповіді на цікаві (поставлені) запитання, які мають місце у спілкуванні та у навчальній діяльності дітей 5-6 років [45; 46].

Суть такого мислення полягає у тому, що дитина проявляє власні вміння виділяти, абстрагувати характерні ознаки предметів, поділяти конкретні об'єкти (предмети та явища) за категоріями, класифікувати, ідентифікувати. У межах цих можливостей дошкільники можуть щось довести, з'ясувати істинність суджень щодо предметів й об'єктів, об'єднувати, порівнювати явища між собою, переходити від загального до часткового, робити узагальнення, формулювати висновки, помічати протиріччя у власних висловлюваннях [47].

Здійснення керівництва розвитком словесного мислення вихователем ЗДО передбачає: а) навчання дітей вдало використовувати основні операції мислення: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, класифікацію, узагальнення та ін.; б) надавати дошкільникам допомогу під час опанування найбільш простішими поняттями, висловлюваннями, судженнями; в) надавати можливість дітям самостійно узагальнювати, формулювати висновки; міркувати послідовно, оперувати фактами, доводити розпочату думку до логічного завершення.

Ще одним з аспектів педагогічного керівництва процесом розвитку понятійного мислення відіграє організація предметно-розвивального середовища, під яким розуміють створення звичної та сприятливої атмосфери, яка окрім всього ще насичена різними ігровими та дидактичними матеріалами, а

простір раціонально організований. Його основне призначення – формування самостійності вихованців, а також сприяння вихованню їх впевненості у власних силах, а також стимулювання розумових процесів, активізація продуктивної уяви та творчих здібностей. Під час організації освітнього простору, створюване середовище розвитку повинно задовольняти низці вимог щодо його функціонування [40, 44]:

- легко трансформуватися за необхідності, яка пов'язана, насамперед, зі зміною навчальної теми;
- наявністю необхідних тематичних блоків для дітей певного віку;
- забезпечувати широкий спектр розумових дій, зокрема операцій мислення;
- наявність поліфункціональної основи;
- налаштованість на забезпечення вікових особливостей дітей.

Отже, педагогічне керівництво вихователя ЗДО має ґрунтуватися на пізнавальних інтересах, на самостійності та ініціативності дітей 5-6 років. Забезпечення керівництва розвитком словесного мислення передбачає: а) навчання дітей вдало використовувати основні прийоми логічного мислення: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, класифікацію, узагальнення та ін.; б) надавати дошкільникам допомогу під час опанування найбільш простішими поняттями, висловлюваннями, судженнями; в) надавати можливість дітям самостійно узагальнювати, формулювати висновки; міркувати послідовно, оперувати фактами, доводити розпочату думку до логічного завершення.

Третя педагогічна умова пов'язана із використанням у освітньому процесі ігрової діяльності дітей з метою розвитку у них словесно-логічного мислення. Її формулювання є наступним: *використання будівельно-конструктивних ігор у процесі розвитку понятійного мислення дітей 5-6 років шляхом експериментування*. У своїй основі такі ігри мають містити образний матеріал для міркувань та логічне завдання (задачу), яке мають розв'язувати дошкільники. Доцільно їх проводити щодня, незважаючи при цьому на інші форми роботи, які

плануються в освітньому процесі з дітьми 5-6 років. При цьому доцільно розподіляти ігри навчального плану за серіями, в залежності від їх змісту та педагогічних завдань, які вони переслідують [30].

Зважаючи на думку українських науковців, чільне місце займають тут будівельно-конструктивні ігри, які більшою мірою, ніж інші, зацікавлюють дітей, стимулюють до пізнавальної діяльності. Адже будівельно-конструктивні ігри створюють величезний простір для цілісного розвитку дітей 5-6 років. Під час ігрової діяльності, де використовується конструктор, будівельний матеріал та інші засоби, старші дошкільники одночасно формують у себе здатність планувати й контролювати власні розумові дії, пізнаючи навколишній світ, а також отримують насолоду від цієї активності [29]. Така ігрова діяльність спрямована на самоствердження, виховує у дітей наполегливість, мотивацію успіху та інші важливі мотиви. Проте, на думку Р. Павелків, більшою мірою у ній розвивається логічне мислення, зокрема операції планування, передбачення, відбувається оцінка дій щодо ризику та успішності, а також формуються вміння обирати певну альтернативу [28].

Т. Поніманська розглядає будівельно-конструктивні ігри у контексті творчої ігрової діяльності, оскільки вважає, що для реалізації їх задуму, окрім конкретних вмінь, знань, моторних і сенсорних навичок, морально-вольових рис, тут задіяні процеси продуктивної уяви, неординарного мислення, комбінування образів для пошуку оригінальних рішень, активність і ініціативність дітей у незвичних для них обставинах ігрової ситуації. Дослідниця вважає, що у процесі будівельно-конструктивних ігор ці ознаки мають значну динаміку у своєму розвитку, а також створюють простір старшим дошкільникам для вправлення у них, контактуючи один з одним [33].

У широкому розумінні під конструюванням розуміють процес створення конструкції (моделі), її зведення з врахуванням взаємного розміщення предметів, складових частин. У більш вузькому значенні під конструюванням дітей старшого дошкільного віку розуміють створення різних конструкцій, саморобок

з паперу, з будівельного, природного та покидькового матеріалу. Дії дітей з різними матеріалами сприяє проявам їх творчості, дивергентного мислення, а також розвитку словесно-логічного мисленню старших дошкільників.

Крім того, конструювання вважається окремим видом образотворчої творчості, що також зближує його з дитячими іграми. З цією метою дошкільники обирають різні види природного матеріалу, зокрема пісок, глину, гілочки з дерев; також мають місце різні залишки будівельного матеріалу, зокрема дощечки, маленькі кусочки цегли тощо, що також формує трудові та технічні вміння у цьому віковому періоді.

У процесі конструювання у дошкільнят розвивається вміння планувати свою роботу, керуватися розробленим планом і досягати певного результату, а це важливий фактор формування навчальної діяльності. Удосконалюється і мова п'яти-шестирічних дітей, яка виконує спрямовуючу та регулюючу функції у всіх видах діяльності. Діти навчаються послідовно розповідати про перебіг роботи, формулювати свої думки, узагальнювати [31].

Самостійна будівельно-ігрова діяльність сприяє закріпленню набутих на заняттях умінь і навичок, вирішенню нових конструкційних завдань, потребує ініціативи та винахідливості. Якщо на заняттях діти опановують лише типовими прийомами роботи, то у грі вони вдосконалюють, перебудовують, доповнюють різними деталями одну й ту саму споруду протягом багатьох днів. Створені у грі конструкції можуть бути значно складнішими, ніж виготовлені на заняттях. Під час гри яскраво виявляються індивідуальні особливості, інтереси, нахили, знання, уявлення дітей 5-6 років, вони самостійно обирають тему споруди, вигадують нові будівлі, вирішують конструктивні завдання.

Ще однією важливою ознакою конструювання дітей 5-6 років, є те, що воно має самостійний і творчий характер. Доведено, що у цьому періоді діти здатні зводити споруди за визначеними умовами, за самостійно сформульованим задумом. Окрім всього, вони можуть самостійно визначатися з темою, матеріалами та способами дій у конструюванні [23; 31].

Потрібно стимулювати у дітей 5-6 років їх активність у пошуку (дослідницьких діях) нового досвіду та виховувати пізнавальне ставлення до світу, формувати здатність орієнтуватися у розмаїтті предметів і явищ, довільно скеровувати власні розумові дії у потрібному напрямі. Це той досвід, що сприятиме зростанню продуктивності у пізнавальній діяльності, визначатиме здатність мислити логічно, використовуючи поняття, судження, висновки.

Отже, понятійне мислення у дітей 5-6 років більш ефективно розвиватиметься за рахунок використання конструктивних ігор у освітньому процесі. Саме ці засоби найкраще сприяють розвитку логічних міркувань і понятійному мисленню старших дошкільників, оскільки насичують діяльність дошкільників знаково-символічними засобами стимулюють до розв'язання розумових завдань. Організуючи конструктивні ігри, варто слідкувати, щоб серед їх засобів були завжди присутні наочні образи (наочність), як образотворча, так і графічна, зокрема карти, блок-схеми, таблиці, моделі речей (замінники предметів чи понять) та ін.

Таким чином, педагогічними умовами розвитку прийомів логічного мислення дітей 5-6 років є наступні змінні: *усвідомлення вихователями ЗДО та батьками особливостей розвитку логічного мислення старших дошкільників як компоненту пізнавальної сфери дитини; домінуюча роль вихователя у цілеспрямованому педагогічному керівництві розвитком словесно-логічного мислення дітей 5-6 років в освітньому процесі; використання конструктивних ігор у процесі розвитку прийомів логічного мислення дітей 5-6 років шляхом експериментування.*

Висновки до розділу 1

Мислення є інтелектуальним процесом вищого рівня, що дозволяє людині пізнавати об'єктивний світ з іншого ракурсу, ніж відчуття і сприймання. Його зміст – розумові дії, які дозволяють зрозуміти суть предметів і явищ у їх зв'язках і відношеннях опосередковано через поняття та судження, що мають високу міру узагальненості. Розрізняють наочно-дійове, наочно-образне й словесно-логічне мислення, які також відображають етапи розвитку мислення в онтогенезі. Цінним, з точки зору науковців, вважається логічне мислення, оскільки саме цей вид мислення сприяє більш глибокому пізнанню людиною світу.

Понятійне мислення розвивається у тісній взаємодії з образним. У дітей 4-6 років відбувається стрімкий розвиток розумових дій, що сприяє розширенню системи уявлень і понять, їх змістового наповнення та обсягу. Діти 5-6 років засвоюють поняття, міркують, роблять узагальнення, формулюють висновки. Близько шести років поняття дітей стають більш ґрунтовними, узагальненими, оскільки старші дошкільники здатні вже визначати сутнісні ознаки предметів і явищ та можуть оперувати символами. Оперування дошкільниками символами прийнято називати логічним мисленням, яке з'являється на основі наочно-образного та характеризує найвищий рівень пізнавальних можливостей дітей.

Дослідницько-експериментальна діяльність – форма дитячої активності, що спрямована на отримання нових знань, шляхом розв'язання суперечностей у процесі розв'язання проблеми. У дошкільній освіті така діяльність розглядається як ціле, що утворюють дві нерозривні частини: організація дослідницьких дій вихователями й власне дослідницько-експериментальні дії дітей. Оскільки основою здійснення експериментальної діяльності є розумові дії, переважно мисленнєві, то така форма активності розглядається як один із важливих засобів розвитку логічних форм і прийомів мислення (або загалом є цінним чинником формування абстрактного мислення дитини старшого дошкільного віку).

Цілеспрямований розвиток прийомів логічного мислення дітей 5–6 років відбувається шляхом дотримання наступних педагогічних умов: *усвідомлення*

вихователями та батьками ЗДО особливостей розвитку логічного мислення старших дошкільників як компоненту пізнавальної сфери дитини; домінуюча роль вихователя у цілеспрямованому педагогічному керівництві розвитком словесно-логічного мислення дітей 5-6 років в освітньому процесі; використання конструктивних ігор у процесі розвитку прийомів логічного мислення дітей 5-6 років шляхом експериментування.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРИЙОМІВ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ЙОГО ФОРМУВАННЯ

3.1. Методика та організація дослідження

У попередніх розділах було з'ясовано, що логічне мислення дітей 5-6 років розглядається як складне психологічне утворення у пізнавальній сфері та сприяє оперуванню дошкільниками знаково-символічним контекстом через поняття, судження та умовиводи, а основним його змістом є систематизовані у певному порядку міркування. Основною особливістю понятійного мислення старших дошкільників полягає у тому, що мисленнєві операції спираються на образні уявлення, моделі, схеми, які відображають сутність предметів і явищ (образи, наочність), а пізнавальний потенціал у цьому періоді ґрунтується на зв'язку образного й понятійного видів мислення.

На основі теоретичного аналізу наукових джерел визначено педагогічні умови розвитку логічного мислення дітей 5-6 років, серед яких: *осмислення вихователями особливостей логічного мислення у контексті пізнавальної сфери; педагогічне керівництво розвитком словесно-логічного мислення дітей 5-6 років в освітньому процесі; використання дидактичних і конструктивних ігор у процесі розвитку логічного мислення дітей 5-6 років.*

У цьому розділі експериментальна робота спрямовувалася на емпіричне дослідження міри розвиненості прийомів логічного мислення дітей 5–6 років і педагогічних умов розвитку цього феномену.

Для цього було організовано та проведено констатувальний експеримент, **мета** якого полягала у *емпіричному дослідженні міри розвиненості понятійного мислення дітей 5-6 років та педагогічних умов, які забезпечують його розвиток і формування у контексті сенсорного виховання.*

Завдання, які сприяли досягненню мети констатувального експерименту:

1. Уточнити компоненти, критерії та показники розвиненості прийомів понятійного мислення дітей 5-6 років.
2. Розробити цілісну методичку дослідження для з'ясування рівнів розвитку прийомів логічного мислення дітей 5–6 років і вивчення педагогічних умов формування означеної здатності.
3. Отримати емпіричні результати за розробленою методикою.
4. Визначити рівні сформованості прийомів логічного мислення дітей 5-6 років й особливості дотримання педагогічних умов його формування.
5. Розробити рекомендовану систему роботи для оптимізації процесу розвитку прийомів логічного мислення в ЗДО.

Реалізація завдань і досягнення сформульованої мети експериментальної роботи вимагала дотримання певних організаційних процедур, що передбачало виділення підготовчого, основного та заключного етапів у ході експерименту.

Розглянемо зміст означених етапів детальніше. Зокрема на першому – *підготовчому етапі* – було здійснено низку дослідницьких дій, які стосувалися уточнення компонентів, критеріїв і показників явища, яке досліджується, підбір та комплектування методами методички експерименту, а також проведено роботу з формування вибірки досліджуваних.

Результати щодо уточнення компонентного складу досліджуваного явища подано в узагальненому вигляді у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Компоненти, критерії та показники прийомів логічного мислення дітей 5-6 років

Компоненти	Критерії	Показники
Когнітивний	<i>Цільовий</i>	знає про існування логічних задач та принципи їх розв'язання; розуміє як користуватися моделями, схемами для розпізнавання ознак предметів та з'ясування їх будови; намагається впізнавати предмет за сенсорними еталонами; знає про кінцевий результат пізнання; розуміє як пояснити міркування, способи досягнення

		мети; розуміє призначення основних логічних операцій: аналізу синтезу, узагальнення; класифікації; орієнтується у загальних поняттях; знає про взаємозв'язки між предметами; розуміє, що предмети утворюють окремі частини, між якими існують зв'язки; усвідомлює існування ознак предметів і явищ;
Емоційно-вольовий	<i>Ціннісний</i>	виявляє своє пізнавальне ставлення до речей; захоплюється новими знаннями, фактами про предмети і явища; виявляє у пізнанні емоції, занепокоєння, задоволеності з приводу нового досвіду; позитивно оцінює свої можливості у пізнанні; виявляє ініціативу, наполегливість, самостійність у пізнавальній діяльності;
Діяльнісний	<i>Логічні дії та операції</i>	зіставляє факти, розв'язує логічні завдання, розуміє й оперує поняттями; виявляє гнучкість мислення; поводить адекватно, виважено, може за потреби змінити свою поведінку під час розв'язання логічної задачі; з бажанням вправляється у логічних операціях

Наступний момент полягав в укомплектуванні методики емпіричними методами, відповідно до визначених нами компонентів логічного мислення дітей 5-6 років. Зокрема з метою діагностики пізнавального компоненту понятійного мислення нами було обрано проєктивну методику *Пори року* (Р. Немов), яка складалася з двох частин. Основна частина – це чотири сюжетні картинки, на яких зображено пори року. Інша частина методики – це предметні картинки, які потрібно було співвідносити за змістом з основними.

За допомогою вказаного методу було з'ясовано знання дітей 5-6 років про пори року та їх ознаки, а також про призначення певних предметів та їх властивостей, які з'ясовувалися на основі основних логічних прийомів мислення (операцій аналізу, синтезу, узагальнення). Також було виявлено особливості використання дітьми міркувань та логічних умовисновків

За виконання цього завдання дітям нараховувалися бали від 1 до 10. За умови досягнення 8-10 балів у досліджуваного фіксували високий рівень знань і

уявлень про ознаки і властивості предметів, та про логічні операції, які варто було використати для розв'язання пізнавального задачі. Коли дитина набирала 5-7 балів, то у неї фіксувався середній рівень знань і уявлень про властивості предметів і явищ, їх осмислення та поняття про них, а також певні ускладнення щодо переносу логічних операцій у змінені умови, ускладненість формулювання висновків. 0-4 набрані бали, досліджувані отримували, коли завдання виконувалися лише за допомоги експериментатора.

З метою вивчення емоційно-вольового компоненту було спеціально розроблену бесіду для дітей 5-6 років, мета якої полягала у з'ясуванні ставлення дошкільників до процесу пізнання: бажання дізнаватися про щось нове; як поводить у ситуації, коли бракує знань, під час зіткнення з труднощами; чи завжди прагне досягати мети; чи цікавиться логічними задачами (що під ними розуміє); чи любить їх розв'язувати; чи звертається за допомогою, коли завдання надто складне; чи пробувала дитина коли небудь самостійно скласти пізнавальну (логічну) задачу, чи вдалося це їй.

Загалом бесіда складалася з семи запитань, два з яких носили закритий характер, оскільки нас цікавили загальні тенденції у ставленні дітей до логічних задач, а п'ять були відкриті, оскільки нас цікавили мотиви та пояснення дітей особливостей свого понятійного мислення.

Бесіда проводилася з дітьми за звичних умов, у зручний для них час. З метою отримання достовірних даних експериментатор створював сприятливі обставини для довірливого спілкування.

Для діагностики діяльнісного компоненту було обрано проєктивну методику під назвою *Поділ на групи*. Її основу склали картки з геометричними фігурами, які різняться формою кольором і величиною. Основна мета для дитини полягала в утворенні груп предметів за конкретною ознакою.

Дана методика проводилася індивідуально, а на її виконання надавалося три хвилини. Важливим моментом у виконанні методики було пояснення досліджуваних утворених ними груп предметів і підстав для такої класифікації.

За виконання пізнавального завдання кожна дитина могла отримати від 1 до 10 балів, де один бал – це мінімум, а 10 максимум. Діти 5-6 років, які отримували 8-10 балів мали високий рівень розвиненості логічних операцій, 5-7 балів властиві дошкільникам з середнім рівнем розвитку операцій мислення, а 0-4 характерний для дітей з низьким рівнем розвиненості операцій мислення. Показники, які використовувалися під час нарахування балів старшим дошкільникам за їх результатами, знаходяться у додатках (див. додаток Б)

Отже, для діагностики логічного мислення дітей 5-6 років нами обрано проєктивні методики *Пори року* та *Поділ на групи*, а також діагностичну бесіду для виявлення особливостей ставлення дітей до логічних завдань. Означені методи утворювали перший блок методики дослідження.

Для емпіричного вивчення педагогічних умов розвитку у дітей 5-6 років логічного мислення було використано анкету для вихователів і батьків *Особливості логічного мислення дітей 5-6 років*; інтерв'ю для педагогів *Розвиток логічного мислення у старших дошкільників*, бесіда для батьків і вихователів *Дидактичні та конструктивні ігри у розвитку логічного мислення*.

Зокрема для вивчення першої педагогічної умови було розроблено анкету *Особливості логічного мислення дітей 5-6 років*, яка містила 7 запитань. Вони стосувалися розуміння суті понятійного мислення, особливостей його розвитку, засобів розвитку, розуміння пізнавальних завдань, етапів розв'язання задач з пізнавальним контекстом, роботи з дітьми. Загалом три запитання носили закритий характер і дозволяли виявляти загальні погляди дорослих з приводу понятійного мислення старших дошкільників, а чотири запитання були відкриті для глибоких пояснень суті досліджуваного явища. Анкета була анонімною, що дозволило отримати більш достовірні дані.

Інтерв'ю для дорослих було спрямовано на вивчення другої педагогічної умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Воно передбачало з'ясування ставлення вихователів до означеної проблеми. Нас цікавило, на які прояви логічного мислення у поведінці дітей орієнтуються вихователі, які

системи завдань є домінуючими, яким чином здійснюють керівництво процесом розвитку, які методи, форми для цього використовують, чи доцільно взаємодіяти у цьому питанні з батьками вихованців, яких положень дотримуються у процесі керівництва прояви, яка головна мета розвитку логічного мислення (її підтримка) і чи доцільним є середовище для розвитку логічного мислення та якому його наповненню педагог надає переваги.

Загалом змістом інтерв'ю були вісім коротких запитань. Операційно воно проводилося експериментатором упродовж 5-7 хвилин. Попередньо було створено доброзичливу атмосферу з метою отримання достовірних результатів. Відповіді респондентів запам'ятовувалися, а потім заносилися до відповідних бланків. У повному вигляді зміст інтерв'ю та бланки до нього представлені у додатках (див. додаток В). Загалом було отримано 56 відповідей, які дозволили сформулювати висновок з приводу дотримання даної педагогічної умови у освітньому процесі ЗДО.

Діагностична бесіда для батьків і педагогів була спрямована на отримання інформації щодо використання в умовах ЗДО і сім'ї дидактичних і конструктивних ігор для розвитку мислення. Зміст бесіди становили 7 основних запитань, які були відкритими. За умови коротких відповідей ми активно використовували додаткові запитання, які стосувалися уточнення чи пояснення наданих відповідей. Час проведення був необмежений, але за попередньою домовленістю мав складати від 10 до 12 хвилин.

Зміст бесіди становили запитання, за допомогою яких вивчалися особливості використання дидактичних і конструктивних ігор у розвитку понятійного мислення дітей 5-6 років. Зокрема нас цікавили запитання щодо сутності обох видів, їх особливостей застосування, визначення пріоритетних напрямів у розвитку логічного мислення, на які розумові операції звертається більша увага, що саме пропонують вихователі чи батьки вдома (наявність ігор), як стимулюють інтерес дітей до цих видів ігрової діяльності, чи намагаються здійснювати керівництво даними іграми.

Кінцевим кроком підготовчого етапу дослідження стало утворення вибірки досліджуваних. Так, у ході експерименту задіяно 24 дітей 5-6 років, семеро вихователів і 24 батьків дітей, які відвідують старшу групу ЗДО. Загалом чисельність вибірки становила 55 осіб, з яких дорослих 31 досліджуваний і дітей старшого дошкільного віку 24, серед них 14 дівчаток і 10 хлопчиків.

Наступні етапи констатувального експерименту – емпіричний і заключний представлені у послідуючих частинах дипломного дослідження.

Таким чином, для емпіричного дослідження педагогічних умов розвитку логічного мислення дітей 5-6 років і визначення рівнів розвиненості означеного явища у старших дошкільників було проведено констатувальний експеримент. Він реалізувався у три етапи: підготовчому, емпіричному і заключному. На підготовчому етапі констатувального експерименту проведено роботу щодо уточнення компонентів, критеріїв і показників розвитку понятійного мислення дошкільників, скомпоновано методичку дослідження, яку утворювали 2 частини, які між собою поєднані загальною метою. Так, перша з них зорієнтована на вивчення особливостей розвитку логічного мислення дітей 5-6 років і складалася з 3-х проєктивних методів: *Пори року*, *Поділ на групи*, *бесіди з дітьми*. Друга стосувалася дотримання педагогічних умов: анкетування вихователів і батьків (анкета №№ 1-2) та інтерв'ювання педагогів.

У наступних частинах було реалізовано два інших експериментальних етапи: емпіричний і заключний (обробки даних і формулювання висновків).

3.2. Аналіз отриманих емпіричних даних дослідження

Розглянемо детальніше отримані результати за методикою *Пори року*, що характеризує пізнавальний компонент логічного мислення дітей 5-6 років. Так, здійснивши відповідні обрахунки було з'ясовано, що переважній більшості досліджуваних властиві показники 3-4 бали, що вказують на середній рівень знань і вмінь понятійного мислення. Таких старших дошкільників було 17, що

становить 68%. Також з'ясувалося, що однакова кількість дітей 5-6 років отримала 2 бали і 4 бали – по четверо у кожній частині. Отже, однакова кількість досліджуваних характеризується високим рівнем знань і логічних здатностей словесного мислення і низькою мірою їх розвиненості. Загалом це 32%, якщо ж брати окремо, то це підгрупи по 16%.

З приводу якісного аналізу отриманих результатів, з'ясовано, що абсолютно всі досліджувані впоралися з поставленим завданням. Значна частина вибірки змогла передати зміст зображення на сюжетних картинках, розповівши про ознаки різних пір року самостійно та за невеликої допомоги дослідника діти вказали на те, у якій порі року використовуються предмети, зображені на іншій картинці. Представники з високим рівнем знань і уявлень про властивості предметів і явищ впоралися із завданням самостійно, склавши при цьому невеликі оповідання за кожною порою року та предметами, які використовуються у ній. Остання частина вибірки, якій властиві слабкі знання й уявлення про предмети і явища, змогла виконати поставлене завдання з допомогою експериментатора.

З метою кращого усвідомлення результатів за розглянутим методом, представимо їх у графічній формі.

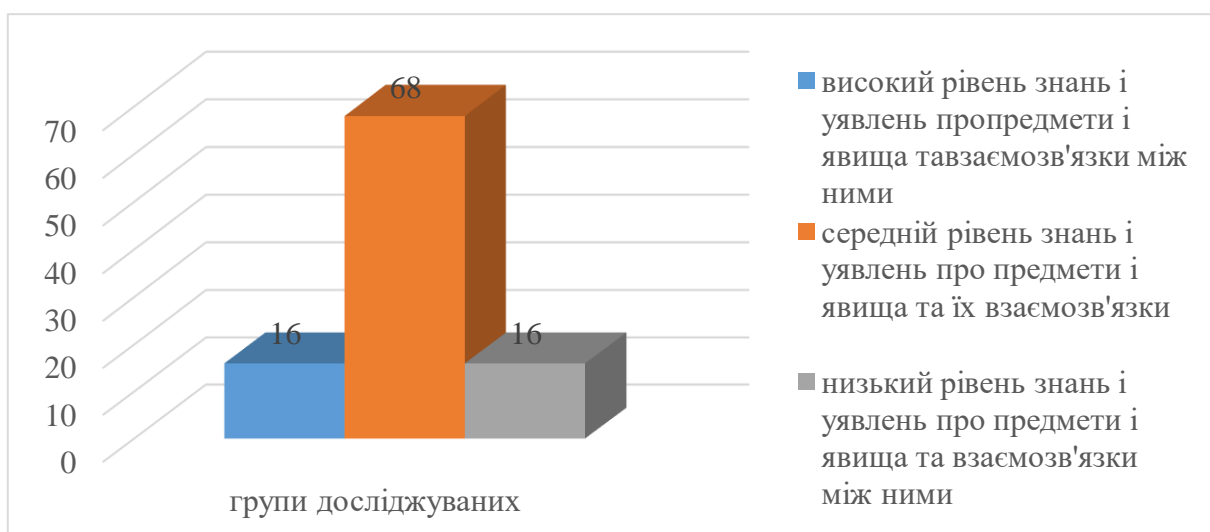

Рис. 1. Досліджувані з різним рівнем розуміння взаємозв'язків між предметами та явищами

Як бачимо, на рис 1. представлені різні групи дітей 5-6 років у залежності від їх знань про ознаки та властивості об'єктів навколишнього світу та зв'язки між ними. Найбільшу групу становлять досліджувані, яким властивий середній рівень знань і уявлень, відображених у понятійному мисленні.

Розглянемо результати отримані на основі методу бесіди, які відображають ставлення дітей до власних пізнавальних можливостей і знань у контексті їх логічного мислення. Так, було з'ясовано, що діти по-різному оцінюють власні здатності. Зокрема налаштовані на пізнання, виявляють бажання дізнаватися про нові факти, зв'язки між предметами і явищами, будову предметів. Коли виникає певне ускладнення самостійно його вирішують, переборюють труднощі та завжди прагнуть розв'язати завдання та досягнути поставленої мети. У них завжди існує інтерес до логічних задач, які вони люблять розв'язувати (на їх думку це завдання з хитрістю, бо потрібно проявити кмітливість). Також вони вказали, що зрідка звертаються до допомоги дорослого при розв'язанні подібних завдань, а от для складання логічної задачі - часто, оскільки дуже складно їх сформулювати. Таких досліджуваних 20%

Аналізуючи запитання бесіди, було з'ясовано, що інші члени вибірки, є схильними також позитивно ставитися до власних можливостей словесного мислення. Проте їх ставлення відрізняється у якісному плані. Зокрема вони в цілому налаштовані на пізнання, виявляють бажання дізнаватися нові факти, встановлювати зв'язки між предметами та явищами, визначати будову об'єктів. Однак, коли виникають ускладнення потребують допомоги дорослого й не можуть його самостійно вирішити, переборовши труднощі, але завжди хочуть розв'язати завдання та досягнути поставленої мети. Їм властивий інтерес до логічних задач, але розв'язувати ці завдання з хитрістю розпочинають лише з дорослим, бо не завжди самому вдається проявити кмітливість. Також вони відмітили, що не хочуть самі складати логічні задачі, оскільки треба добре їх навчитися розв'язувати. Подібні відповіді надали 56% досліджуваних.

Відповіді третьої категорії дітей висловили суперечливе ставлення до своїх пізнавальних можливостей так, вони відмітили, що для них в цілому цікаво пізнання світу, предметів і явищ у ньому. Проте їм значно легше це робити з дорослим, оскільки для них складно самому шукати нові факти, встановлювати зв'язки між предметами та явищами, визначати будову об'єктів. Вони відмітили, що їх завжди супроводжують ускладнення, вони постійно потребують допомоги дорослого й не можуть самостійно вирішити пізнавальні завдання, перебороти труднощі, але все ж хочуть досягати поставлених цілей. У них існує боязнь логічних задач і завжди прагнуть їх оминати, щоб самому не думати, бо все одно нічого гарного з цього не вийде. Подібні відповіді властиві 24 % досліджуваних.

Розглянемо тепер результати, які характеризують діяльнісний компонент понятійного мислення дітей 5-6 років. так, було з'ясовано, що 4 досліджуваних набрали по 8 балів за виконання завдань цієї групи, 7 старших дошкільників – по 6 балів, а решта 14 – по 3 бали. Відразу ж відмітимо, що всі діти впоралися з поставленим перед ними завданням на класифікацію, проте кожен по різному. Під час виконання цього завдання, старші дошкільники проявили здатності до узагальнення та класифікації предметів за різними ознаками, які ґрунтуються на порівнянні предметів між собою, на мисленнєвому аналізі й синтезі.

Також варто відмітити, що діти по різному реагували на завдання: одні швидко його осмислили й відразу ж почали діяти, а їх поведінка відрізнялася впевненістю, при цьому достатньо легко відносили геометричні фігури до груп за певними ознаками; інші довше осмислювали завдання, виконували з меншою впевненістю у своїх діях з визначенням основ класифікації та поділу за ними предметів на групи, зрідка запитували, чи вони правильно виконують завдання; ще одна група досліджуваних значно довше обмірковувала власні логічні дії, а також повільно розподіляла предмети на групи, часто зверталася до дослідника з проханням підтримати їх, а з завданням впоралися за невеликої підказки, що вказує на відсутність у них впевненості.

Загалом результати проведеної методики вказують, що діти 5-6 років мають різну міру розвиненості здатностей понятійного мислення. Здійснивши відповідні математичні обрахунки, розмістимо досліджуваних за умовами цього методу на групи. Результати при цьому представимо у графічній формі.

Рис. 2. Досліджувані 5-6 років за різним рівнем здатності до логічних міркувань

Як бачимо, найбільша кількість дошкільників входить до групи з середнім рівнем розвиненості логічних операцій (60%), за ними слідує група з низьким рівнем понятійних операцій (24%), а найменша частина вибірки – діти з високою мірою розвитку операцій словесного мислення.

Здійснимо тепер розподіл досліджуваних за рівнями сформованості у них логічного мислення в цілому та надання їм відповідних характеристик. Після відповідних обрахунків дані були занесені до таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Рівні сформованості логічного мислення дітей 5-6 років (у відсотках)

Рівні	Характеристика дітей	Діти (у %)

високий	<p>знає як користуватися моделями та схемами для розпізнавання ознак предметів, для з'ясування їх будови; намагається впізнавати предмет за сенсорними еталонами; усвідомлює кінцевий результат мисленневих дій; розуміє як пояснити міркування, способи досягнення мети; розуміє призначення основних логічних операцій; захоплюється новими знаннями, фактами про предмети і явища; виявляє у пізнанні емоції, занепокоєння, задоволеності з приводу нового досвіду; позитивно оцінює свої можливості у пізнанні; виявляє ініціативу, наполегливість, самостійність у розв'язанні логічних завдань, з допомогою дорослих прагне створити свої; зіставляє факти, розв'язує логічні завдання, розуміє й оперує поняттями; виявляє гнучкість мислення; поводить адекватно, виважено, може за потреби змінити свою поведінку під час розв'язання логічної задачі; з бажанням вправляється у логічних операціях;</p>	16
середній	<p>знає як користуватися моделями та схемами для розпізнавання ознак предметів, для з'ясування їх будови; намагається впізнавати предмет за сенсорними еталонами; усвідомлює кінцевий результат мисленневих дій; розуміє як пояснити міркування, способи досягнення мети; розуміє призначення основних логічних операцій; захоплюється новими знаннями, фактами про предмети і явища; виявляє у пізнанні емоції, занепокоєння, задоволеності з приводу нового досвіду; позитивно оцінює свої можливості у пізнанні; виявляє ініціативу, наполегливість, самостійність у пізнавальній діяльності, проте інколи потребує підтримки дорослого у розв'язанні логічних завдань, але бажання їх створити не виявляє; зіставляє факти, розв'язує логічні завдання, розуміє й оперує поняттями; поводить адекватно, виважено, може не може швидко змінити свою поведінку під час розв'язання логічної задачі; за прохання дорослого вправляється у логічних операціях;</p>	64

Низький	знає як користуватися моделями та схемами для розпізнавання ознак предметів, для з'ясування їх будови; намагається впізнавати предмет за сенсорними еталонами; усвідомлює кінцевий результат мисленнєвих дій; розуміє як пояснити міркування, способи досягнення мети; розуміє призначення основних логічних операцій; захоплюється новими знаннями, фактами про предмети і явища; виявляє у пізнанні емоції, занепокоєння, задоволеності з приводу нового досвіду; позитивно оцінює свої можливості у пізнанні; розв'язує логічні завдання лише спільно з дорослим, ніколи не виявляє бажання формулювати логічні задачі; зіставляє факти, повільно розв'язує логічні завдання, відчуває ускладнення у оперуванні поняттями; поводить повільно, не здатен швидко і самостійно змінити свою поведінку під час розв'язання логічної задачі, хоча це відбувається за участі дорослого; за проханням дорослого разом вправляються вправляється у логічних операціях	20
---------	--	----

Як бачимо, у таблиці 3.2. найбільша кількість дітей має середній рівень розвиненості логічного мислення (64%), менше значення у групі дітей з низьким рівнем (20%), а найменша група дітей 5-6 років з високим (16%). Отже, переважній більшості досліджуваних властивий середній рівень розвиненості логічних міркувань і операцій понятійного мислення.

Проаналізуємо тепер результати, які вказують на дотримання педагогічних умов розвитку логічного мислення дітей 5-6 років у ЗДО. Так, за результатами анкети *Особливості логічного мислення дітей 5-6 років*, було з'ясовано, що у переважній своїй більшості (75%) вихователі розуміють сутність понятійного мислення дітей 5-6 років, проте у не повній мірі осмислюють особливості його розвитку та до кінця не усвідомлюють всі засоби впливу на нього, не враховують при цьому його образне підґрунтя (75%) його розвитку. Одночасно з цим педагоги ЗДО розуміють суть пізнавальних завдань, знають етапи їх розв'язання (85%). Проте відчувають ускладнення у взаємодії з дітьми під час розв'язання ними задач з пізнавальним контекстом (90%). Загалом нами було зроблено висновок, що вихователі не розуміють як саме навчити розв'язувати логічні завдання дітей 5-6 років, хоча при цьому й розуміють напрямок логічних дій

старших дошкільників. Саме тому, перша педагогічна умова - *усвідомлення вихователями ЗДО особливостей розвитку логічного мислення старших дошкільників як компоненту пізнавальної сфери дитини* – задовольняється у недостатній мірі.

Інтерв'ю для дорослих було спрямовано на вивчення другої педагогічної умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Зокрема було виявлено, що вихователі переважним чином орієнтуються на здатність дітей використовувати поняття, узагальнювати предмети і явища, формулювати висновки, висловлювати власні думки у судженнях, натомість нехтують образними компонентами логічного мислення (80%). Також у значній кількості вихователів відсутнє мотивування дітей до розв'язання логічних завдань і задач і немає чіткої системи роботи з цього напрямку особистісного зростання (75%).

Зокрема 75 % педагогів використовують однотипні завдання для розвитку словесного мислення та звертають увагу дітей на логічні завдання час від часу. Крім того однотипні завдання не враховують ознаки оптимального керівництва розвитком мислення. 85% вихователів звертаються до розв'язання пізнавальних завдань (логічних) лише на окремих заняттях, що унеможливорює повноцінний процес вправлення дітей у способах їх розв'язання.

85% педагогів не мають у математичному осередку логічних завдань різного спрямування та вказали на відсутність взаємодії у цьому питанні з батьками вихованців. Тому, ми дійшли висновку, що педагоги у не достатній мірі звертають увагу на забезпечення другої педагогічної умови оптимального розвитку логічних пізнавальних завдань - *домінуюча роль вихователя у цілеспрямованому педагогічному керівництві розвитком словесно-логічного мислення дітей 5-6 років в освітньому процесі*.

У діагностичній бесіді, яка була розрахована на батьків і педагогів, було виявлено, що дорослі активно використовують в умовах ЗДО і сім'ї дидактичні та конструктивні ігри з метою розвитку логічного мислення дітей 5-6 років. Вони відмітили, що використовують їх з метою розвитку у дітей кмітливості,

планування ними (дошкільниками) своїх дій, прогнозування та передбачення результатів інтелектуальних операцій.

Всі дорослі відмітили, що у них є значний запас і дидактичних, і конструктивних ігор, які можна використовувати з дітьми 5-6 років. Також батьки і педагоги вказали, що вони намагаються зацікавлювати такими іграми, спільно з ними грати, навчати певним операціям мислення, збагачувати їх позитивними враженнями та пізнавальним досвідом. Проте не завжди дорослі проводять паралелі означених видів ігрової діяльності з логічними завданнями.

В цілому ми дійшли висновку, що третя педагогічна умова – *використання дидактичних і конструктивних ігор у процесі розвитку логічного мислення дітей 5-6 років* – задовольняється у певному обсязі.

Таким чином, провівши емпіричне вивчення рівня розвиненості логічного мислення дітей 5-6 років і педагогічних умов їх оптимального розвитку, було зафіксовано, що найбільша кількість дітей має середній рівень розвиненості логічного мислення (64%), менше значення у групі дітей з низьким рівнем (20%), а найменша група дітей 5-6 років з високим (16%). Отже, переважній більшості старших дошкільників властивий середній рівень логічних міркувань і операцій понятійного мислення, що вказує на недостатню увагу працівників ЗДО цьому напряму пізнавального розвитку дітей. Здійснивши вивчення педагогічних умов цього процесу, з'ясовано, що у повній мірі задовольняється третя педагогічна умова: *використання дидактичних і конструктивних ігор у процесі розвитку логічного мислення дітей 5-6 років*.

2.3. Рекомендована система роботи з оптимізації процесу розвитку прийомів логічного мислення і рекомендації вихователям і батькам дітей 5-6 років

На основі емпіричних результатів вивчення рівня розвиненості прийомів логічного мислення, а також взявши за основу теоретичні положення сучасних

фахівців у галузі дошкільної освіти [1; 2; 19; 22; 26; 34; 35; 47] нами було розроблено рекомендовану систему роботи, яка ґрунтувалася на наповненні змістовими засобами визначених педагогічних умов. Всі засоби програми розвитку прийомів логічного мислення розподіляються конкретно за кожною педагогічною умовою. Розглянемо їх детальніше.

Так, згідно першої педагогічної умови – *усвідомлення вихователями та батьками ЗДО особливостей розвитку логічного мислення старших дошкільників як компоненту пізнавальної сфери дитини* – нами було проведено низку консультацій з дорослими, зокрема з вихователями було проведено консультацію «Головні акценти усвідомлення розвитку наочно-образного й логічного мислення дітей 5-6 років», для вихователів і батьків було проведено міні-лекцію «Експериментально-дослідницька діяльність дітей 5–6 років: сутність і правила організації», консультацію для батьків «Розвиваємо логічне мислення дітей 5–6 років».

Так, у змісті консультації для вихователів «Головні акценти усвідомлення розвитку наочно-образного й логічного мислення дітей 5-6 років» було передбачено розкрити особливості наочно-образного й словесно-логічного мислення у дітей дошкільного віку. При цьому акцентувалася увага на ознаках наочно-образного мислення та основних напрямках його розвитку у дітей дошкільного віку. Також акцентувалася увага на ознаках логічного мислення та основних лініях його розвитку у старших дошкільників. Окремим пунктом був розгляд прийомів логічного мислення дітей дошкільного віку у старшій групі. Зокрема були розглянуті прийоми порівняння, узагальнення, систематизації і класифікації, співвідношення змісту. Також розглянуті були й засоби розвитку означених прийомів, серед яких основний акцент робився на дослідницькі дії дітей 5–6 років.

Змістом спільної консультації для вихователів і батьків дітей 5–6 років передбачено було ознайомлення із сутністю експериментально-пошукової діяльності, основними завданнями її розвитку у старшому дошкільному віці,

наведено низку простих експериментів і дослідів, що можна проводити як вдома, так і в приміщенні групової кімнати ЗДО. Також розглянуті основні напрями організації експериментально-дослідницької діяльності старших дошкільників. Особливий акцент було зроблено на рекомендація щодо підтримання інтересу дітей 5–6 років до означеної форми пізнавальної активності, а також на основних діях щодо організації експериментування дітей як вдома, так і в умовах освітнього процесу ЗДО. Наостанок у консультації передбачено коротенький висновок щодо розглянутих напрямів роботи.

Консультація батьків **«Розвиваємо логічне мислення дітей 5–6 років»** була спрямована на ознайомлення дорослих із особливостями логічного мислення, зокрема основних прийомів: порівнянні, узагальненні, систематизації і класифікації. Передбачено ознайомлення батьків із основними ознаками такого виду мислення. Дуже цінним у консультації є наведені зразки дослідницьких завдань, які необхідно використовувати для розвитку словесно-логічного мислення старших дошкільників. Також наприкінці консультації передбачені узагальнення щодо виду ігор (конструктивних), що впливають на логічне мислення і є за своїм характером дослідницькі, творчі.

Розглянемо засоби наступної педагогічної умови – *домінуюча роль вихователя у цілеспрямованому педагогічному керівництві розвитком словесно-логічного мислення дітей 5-6 років в освітньому процесі*. Означене положення передбачає, що вихователь має створити певну педагогічну систему для розвитку прийомів логічного мислення. У нашому випадку основу системи склали: перегляд мультфільмів, читання творів художньої літератури, проведення дослідів і нескладних експериментів. Розглянемо їх більш детально.

Так, нами було передбачено у змісті рекомендованої системи роботи перегляд разом з дітьми 5–6 років циклу мультиплікаційних фільмів, зокрема: «Тварини вчать дитину мислити», «Розвиток мислення від художника Максима», «Розвивайко», «Веселинка». Загалом заплановано 7 сеансів мультфільмів про мислення. Також заплановано 5 сеансів перегляду мультфільмів про досліди,

експерименти, зокрема: «Веселка на прогулянці», «Дослід з Арсеном», «Навчалочка для дітей», «Міні лабораторія».

Наступним елементом педагогічної системи вихователя стали твори художньої літератури. Зокрема нами передбачено використання читання циклу оповідань про Пригоди Юрчика в Країні Мікробів (Н. Колесніченко). Також нами передбачено використання дитячих оповідань із книги « Думай сам!» (В. В'юнник, Г. Новик) та оповідань для дітей про домашні досліди, експерименти «Цікаві домашні досліди» (Л. Пужайчереда). Всього передбачено 10 таких зустрічей, у яких читатимуться й обговорюватимуться оповідання про досліди, експерименти, мислення.

Наступним елементом педагогічної системи має стати цикл дослідів з об'єктами неживої природи: водою, піском, снігом, льодом. Всього передбачено програмою 12 дослідів (по три на кожен об'єкт). Самі досліди представлені у додатках. Попередньо має бути організована лабораторія для дослідів, а також дітей 5–6 років потрібно провести кілька бесід щодо правил поведження під час дослідів і експериментів.

Згідно наступної педагогічної умови – *використання конструктивних ігор у процесі розвитку прийомів логічного мислення дітей 5-6 років шляхом експериментування* – нами було дібрано декілька ігор конструктивного плану, у яких діти експериментують у створенні різних конструкцій. Змістом програми було передбачено використання *аплікаційних поробок метою їх оздоблення*. Зокрема діти оздоблювали веселку, літачок, дерева (осінні й зимові), кімнатні квіти у горщечках. Експериментувати у цьому випадку доведеться із спектром кольорів, різними формами та розмірами.

Досліди зі «*Створення гіпсових прикрас*», що передбачало ознайомлення дітей із властивостями гіпсу (різні стани речовини). Дітей на початку потрібно ознайомити з правилами поведження із гіпсом, приготування гіпсової суміші, заливання спеціальних форм, а після його застигання можна експериментувати із розфарбовуванням.

Програмою також передбачено проведення заняття «*Титонько Сова*», що передбачає експериментування з різними природними матеріалами для створення образу в конструюванні. Доповненням до даного розділу програми буде створення різних конструкцій із конструктора LEGO.

Отже, на основі дотримання педагогічних умов нами було розроблено рекомендовану систему роботи для оптимізації процесу формування прийомів логічного мислення дітей засобом експериментальної діяльності. Програма передбачає роботу у трьох напрямках: робота з дітьми 5–6 років, робота з вихователями ЗДО і взаємодія із батьками вихованців. Основу програми склали консультації з батьками, спільна консультація для батьків і вихователів, міні-лекція для вихователів, переглядання мультфільмів і читання художньої літератури дітям 5–6 років, проведення дослідів і експериментів із об'єктами неживої природи (пісок, сніг, лід, вода), засоби конструювання (вправи, заняття), сучасний конструктор LEGO.

На основі узагальнення даних емпіричного дослідження нами були розроблені рекомендації щодо розвитку понятійного мислення дітей 5-6 років для вихователів і батьків. У першу чергу варто наголосити, що обов'язково варто приділити більше уваги дітям з низьким рівнем розвиненості сфери пізнання та словесно-логічного мислення зокрема. На нашу думку, такі дошкільники потребують додаткових занять індивідуального характеру, передусім з метою розвитку пам'яті, уваги та загальних пізнаваних вмінь, що сприяє збагаченню їх пізнавального досвіду.

Для таких доцільно підбирати індивідуальні завдання дещо нижчого рівня складності, ніж для інших відвідувачів старшої групи. При цьому дітей зі слабким словесним мисленням завжди потрібно підтримувати, зокрема відмічати їх бажання досягнути успіху, хвалити навіть за зовсім незначні досягнення. При цьому надто важливим завданням видається необхідність переконання батьків у сприянні логічному розвиткові мислення у власних дітей.

З цією метою доречним стане підбір конкретних вправ, дидактичних і конструктивних ігор, спрямованих на вдосконалення логічних операцій або розумових дій в цілому. За описаних вище обставин цілеспрямованого впливу на процеси логічного мислення дітей 5-6 років, вони (дошкільники) здатні досягнути значних результатів у своєму інтелектуальному розвитку.

Загальні рекомендації для вихователів ЗДО:

1. Розвиток понятійного мислення доцільно спрямовувати у напрямку опанування діями, пов'язаними з використанням предметів-замінників, а також з діями моделювання у цікавих видах дитячої діяльності з символічним контекстом.

2. Під час взаємодії зі старшими дошкільниками постійно потрібно використовувати різноманітні образи, образні схеми, моделі предметів і явищ.

3. Пояснювати дітям про взаємозв'язки між предметами та явищами, наголошувати про існування причинно-наслідкових зв'язків між ними, вказувати на відношення між об'єктами.

4. Обирати для розвитку логічного мислення поліфункціональні сенсорні іграшки (палички К'юізенера, блоки Д'єнєша), різні конструктори для конструктивних ігор, розвивальні кубики, пазли, ігри-мозаїку, логічні задачі тощо.

Зважати на те, що успіху у контексті розвитку логічного мислення дітей 5-6 років можливо досягнути за умови співпраці з батьками вихованців, адже досвід, здобутий дітьми у середовищі ЗДО, має закріпитися і в сімейному середовищі. Беззаперечним є факт, що вплив дорослих членів сім'ї, у тому числі й найстаршого покоління, на понятійне мислення дитини є суттєвим, адже спрямовувати й стимулювати дошкільників до виконання логічних вправ і розв'язування пізнавальних завдань можна на основі нескладних словесних інструкцій.

Здійснивши теоретичне й емпіричне дослідження проблеми розвитку словесно-логічного мислення у дітей 5-6 років дозволяє нам сформулювати

окремі дієві принципи, які стовідсотково сприятимуть розвитку мисленневих операцій у старших дошкільників:

1. Створення ситуації, обставини якої випереджають розумовий розвиток дітей 5-6 років (Зона найближчого розвитку за Л. Виготським). Насичення середовища розвитку малюка значною кількістю нових предметів і стимулів для виховання у нього допитливості.

2. Забезпечення дитині умов вільного і самостійного обрання діяльності, діяльності, яка сприяє проявам самостійності. Тут головне завдання батьків полягає у підтримці власного сина чи доньки через залучення до цікавої й інтенсивної у розумовому плані діяльності.

3. Дотримання у цьому напрямі (логічному розвитку) послідовних дій і розробленої системи (плану) у роботі.

4. Розширення та збагачення пізнавального досвіду власного сина чи доньки. Чим більше дошкільник отримав позитивних вражень від подій, тим більш досвідченим він буде; чим більше у нього знань і уявлень, тим більш продуктивним і досконалим стає його мислення.

5. Створення у родині сприятливого морально-психологічного клімату для занять з дидактичними та логічними іграми, конструктивною діяльністю.

Налагодивши доброзичливі сосунки з дітьми, відмовившись використовувати покарання, критики або оцінки щодо пізнавальних дій дитини, батьки сприятимуть проявам творчого мислення, якому властиві швидкість, гнучкість, оригінальність і відсутність стереотипів.

У нагоді стануть сучасні методики й ігрові засоби, які зумовлюють виникненню зацікавленості у дітей за рахунок змісту, а дії з ними розвиватимуть логічні операції, кмітливість. До них належать настільні дидактичні ігри: *Склади картинку, Продовж ряд, Відшукай відмінні ознаки* тощо. Такі ігри діти 5-6 років здатні самостійно використовувати.

Доречними виявляться й розвивальні ігри – Блоки Д'єнєша, палички К'юізенера, Унікуб Б. Нікітіна, Колумбове яйце – ігри, які більшою мірою

визначають темп і якість вдосконалення логічних мисленнєвих операцій, оскільки активізують міркування, включають фантазію, сприяють опанування порівнянням, узагальненням, а також операціями аналізу та синтезу.

При цьому варто пам'ятати, що будь-яка дидактична або конструктивна гра має широкий простір для ігрових дій. Зокрема, одну й ту ж саму гру можна використовувати у діапазоні від 3-х до 6-и років. Це стає можливим тому, що вона містить вправи, які складаються як мінімум з однієї-двох дій для молодших дошкільників, так і багаторівневі завдання для старших дошкільників. Зокрема такими є наступні ігри – *Відгадай, що заховали, Знайди пару, Чарівна скринька*.

Поліфункціональність ігор може сприяти вирішенню значної кількості пізнавальних завдань, а тим часом дитина мимоволі осмислює кольори, форму, розвиває мову, мисленнєві операції, пізнавальні процеси, серед яких і мислення.

З метою оптимального розвитку понятійного мислення дітей 5-6 років під час занять варто пам'ятати, що:

1. Дитина не повинна бути засмученою чи нудьгувати під час навчання. Коли їй стає нецікаво, то виховні впливи втрачають свій потенціал і навпаки.
2. Прагніть до демонстрації знань та їх важливості, вказуйте на себе як на зразок для наслідування. Показуйте нові знання, способи поряд із засвоєними.
3. Постійно тренуйтеся і вправляйтеся, привчайте до цього і дитину. Розвиток розумових здібностей залежить від їх вправляння у тій чи іншій діяльності, а також від тривалості занять нею. Коли будь-яку з вправ виконати не вдається, залиште її осторонь, а пізніше поверніться до її виконання або ж запропонуйте малюку більш легшу та простіше.
4. Не хвилюйтеся з приводу малих успіхів чи слабкого прогресу. Будьте толерантними, не поспішайте, не пропонуйте старшому дошкільнику завдання, які значно перевершують його розумові можливості.
5. Дотримуйтеся міри у заняттях з власним сином чи донькою. Коли вона постійно відволікається чи чимось засмучена не варто її примушувати

виконувати пізнавальне завдання або вирішувати логічну задачу. Доречним у цьому випадку стане визначення норми часу для подібних занять.

Таким чином, нами було розроблено рекомендовану систему роботи для оптимізації процесу формування прийомів логічного мислення дітей засобом експериментальної діяльності. Програма передбачає роботу у трьох напрямках: робота з дітьми 5–6 років, робота з вихователями ЗДО і взаємодія із батьками вихованців. Основу програми склали консультації з батьками, спільна консультація для батьків і вихователів, міні-лекція для вихователів, переглядання мультфільмів і читання творів художньої літератури дітям 5–6 років, проведення експериментів із об'єктами неживої природи (пісок, сніг, лід, вода), засоби конструювання (вправи, заняття), сучасний конструктор LEGO.

Також були сформульовані рекомендації з приводу розвитку логічного мислення стосуються як вихователів, так і батьків. Загалом обов'язково потребують уваги діти 5-6 років з низьким рівнем понятійного мислення. Вони потребують індивідуальної роботи, яка буде спрямована на загальний розвиток пізнавальної сфери, на образний символічний контекст у логічних задачах. Також не варто нехтувати й іншими категоріями дітей. Потрібно постійно дбати про нові ігри, як дидактичні, так і конструктивні, зацікавлювати дітей до пізнавальної активності, підтримувати їх під час розв'язання задач. Для більшої ефективності вихователі мають налагодити взаємодію з батьками вихованців. останні мають створити емоційно-комфортні умови для сина чи доньки, забезпечити дома дітей настільними дидактичними та конструктивними іграми, постійно дбати про збагачення розумового досвіду дітей, пропонувати цікаву й інтенсивну у розумовому плані діяльність.

Висновки до розділу 2

Провівши емпіричне дослідження, зафіксовано, що найбільша кількість дітей має середній рівень розвиненості прийомів логічного мислення (64%), менше значення у групі дітей з низьким рівнем (20%), а найменша група дітей 5-6 років з високим (16%). Отже, переважній більшості старших дошкільників властивий середній рівень логічних міркувань і операцій понятійного мислення, що вказує на недостатню увагу працівників ЗДО цьому напрямку пізнавального розвитку дітей. Вивчивши педагогічні умови розвитку прийомів логічного мислення дітей 5-6 років, з'ясовано, що не всі умови педагогічними працівниками дотримуються повною мірою.

На основі проведеного дослідження було розроблено рекомендовану систему роботи для оптимізації процесу формування прийомів логічного мислення дітей засобом експериментальної діяльності. Програма передбачає роботу у трьох напрямках: робота з дітьми 5–6 років, робота з вихователями ЗДО і взаємодія із батьками вихованців. Основу програми склали консультації з батьками, спільна консультація для батьків і вихователів, міні-лекція для вихователів, переглядання мультфільмів і читання творів художньої літератури дітям 5–6 років, проведення експериментів із об'єктами неживої природи (пісок, сніг, лід, вода), засоби конструювання, сучасний конструктор LEGO.

Також були сформульовані рекомендації вихователям і батькам щодо розвитку прийомів логічного мислення дітей 5–6 років: підбирати дидактичні та конструктивні логічні ігри, зацікавлювати дітей до їх вирішення, підтримувати їх під час розв'язання задач. Важливим завданням є створення вихователями системи роботи з логічного мислення, наповнення куточку логіко-математичного розвитку образними пізнавальними завданнями, заохочення дітей до їх розв'язання, а також навчання правильному розв'язанню подібних завдань.

ВИСНОВКИ

Здійснивши теоретичне та емпіричне дослідження проблеми розвитку логічного мислення дітей 5-6 років ми дійшли наступних висновків:

За першим завданням з'ясували, що за допомогою мислення людина пізнає зв'язки між предметами та явищами, з'ясовує причини та наслідки їх взаємодії. Мислення є опосередкованим й узагальненим відображенням світу, що ґрунтується на відчуттях і сприйманнях. Його зміст полягає у використанні розумових дій, які дозволяють зрозуміти суть предметів і явищ у їх зв'язках і відношеннях опосередковано через поняття та судження, що мають високу міру узагальненості. Розрізняють наочно-дійове, наочно-образне й словесно-логічне мислення, які також відображають етапи розвитку мислення у людини.

Логічне (понятійне) мислення є найбільш пізнім утворенням в онтогенезі та його вважають вершиною розвитку в особистості. Під логічним мисленням дослідники розуміють здатність людини відображати у вербальній формі культуру соціуму. Воно втілюється у формі понять, логічних конструкцій (суджень, умовисновків) і характеризується застосуванням мовних засобів. За допомогою слова людина оперує узагальненими поняттями, встановлює загальні закономірності. Як діяльність мислення відбувається на основі розумових операцій і дій, серед яких найбільш основними вважають аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення та класифікацію.

За другим завданням встановлено, що прийоми логічного мислення у дітей дошкільного віку проявляється у в нескладній дослідницькій активності, яка відбувається з їх ініціативи, а мета пізнавальної діяльності полягає у дослідженні властивостей і ознак предметів навколишнього світу. У шість років діти здатні до операцій з символами, які потребують опосередкованої активності, тобто підміну предметів поняттями: словами, числами, схемами тощо. Можливості оперування символами й прийнято називати логічним мисленням дітей 5-6 років, що з'являється після й на основі образного та є найвищим рівнем

розвиненості; це здатність повноцінно та послідовно передавати зміст власних міркувань, побаченого, почутого тощо. Старші дошкільники засвоюють поняття, міркують, роблять узагальнення, формулюють висновки.

Понятійне мислення дітей 5-6 років дозволяє: розв'язувати пізнавальні завдання за допомогою уявлень, моделей, схем, які відображають сутність предметів і явищ; засвоювати мову, яка сприяє розвитку понятійних форм мислення: суджень, висновків, понять; ставити запитання, які характеризують розвиток пізнавальної активності дітей, їх допитливості; здійснювати перехід від засвоєння видимих зв'язків між предметами та явищами до більш складних у формі відкриттів у дослідницькій діяльності; формувати узагальнення та висновки, пояснюючи явища та процеси у світі.

Науковцями доведено, що одним із дієвих засобів розвитку прийомів логічного мислення є дослідницько-експериментальна діяльність – один із видів дитячої активності, спрямованої на отримання нових знань, шляхом розв'язання суперечностей у процесі розв'язання проблеми. За своїми особливостями й специфікою вона у найбільш загальному вигляді відображає науковий спосіб пізнання дійсності (спостереження, експеримент, дослід). Діти 5–6 років здатні зрозуміти основні ознаки розв'язання завдань за допомогою наукових методів і з великим бажанням використовують їх у простих експериментах. У дошкільній освіті така діяльність розглядається як ціле, що утворюють дві нерозривні частини: організація дослідницьких дій вихователями й власне дослідницько-експериментальні дії дітей. Оскільки основою здійснення експериментальної діяльності є розумові дії, зокрема мисленнєві, то така активність розглядається як один із важливих засобів розвитку логічних форм і прийомів мислення.

За третім завданням, встановлено, що педагогічними умовами розвитку прийомів логічного мислення дітей 5-6 років є: *усвідомлення вихователями та батьками ЗДО особливостей розвитку логічного мислення старших дошкільників як компоненту пізнавальної сфери дитини; домінуюча роль вихователя у цілеспрямованому педагогічному керівництві розвитком словесно-*

логічного мислення дітей 5-6 років в освітньому процесі; використання конструктивних ігор у процесі розвитку прийомів логічного мислення дітей 5-6 років шляхом експериментування.

Так, усвідомлення вихователями ЗДО особливостей розвитку логічного мислення старших дошкільників як компоненту пізнавальної сфери дитини передбачає, що пізнавальна діяльність старших дошкільників ґрунтується на поєднанні наочно-дійового, наочно-образного видів мислення, які створюють особливий контент для розвитку понятійного мислення, що в цілому дозволяє розв'язувати пізнавальні завдання на основі уявлень, моделей, схем; опанувати мовою, яка сприяє розвитку понятійних форм мислення (суджень, висновків, понять); здійснювати перехід від засвоєння видимих зв'язків між предметами та явищами до більш складних у дослідницькій діяльності.

Домінуюча роль вихователя у цілеспрямованому педагогічному керівництві розвитком словесно-логічного мислення дітей 5-6 років в освітньому процесі означає, що педагогічне керівництво вихователя ЗДО має ґрунтуватися на пізнавальних інтересах, на дитячій самостійності та ініціативності, на дотриманні принципів демократичного стилю у спілкуванні та навчанні з дітьми 5-6 років. Забезпечення керівництва розвитком словесного мислення передбачає: а) навчання дітей вдало використовувати основні операції мислення: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, класифікацію, узагальнення та ін.; б) надавати дошкільникам допомогу під час опанування найбільш простішими поняттями, висловлюваннями, судженнями; в) надавати можливість дітям самостійно узагальнювати, формулювати висновки; міркувати послідовно, оперувати фактами, доводити розпочату думку до логічного завершення.

Використання конструктивних ігор у процесі розвитку прийомів логічного мислення дітей 5-6 років шляхом експериментування спрямовує вихователів на використання конструктивних вправ й ігор у освітньому процесі. Саме цей засіб дослідницького й творчого характеру найкраще сприяє розвитку логічних міркувань і понятійного мислення старших дошкільників, оскільки насичують

діяльність дошкільників знаково-символічними засобами та стимулюють до розв'язання розумових завдань. Організуючи конструктивні вправи й ігри, варто слідкувати, щоб серед їх засобів були завжди присутні наочні образи (наочність), як образотворча, так і графічна, зокрема карти, блок-схеми, таблиці, моделі речей тощо.

За четвертим завданням з метою проведення емпіричного дослідження прийомів логічного мислення дітей 5-6 років і визначення рівнів розвиненості означеного феномену та педагогічних умов його розвитку та формування було проведено констатувальний експеримент, уточнено компоненти, критерії та показники розвитку прийомів понятійного мислення дітей, скомпоновано методику дослідження, яка зорієнтована на вивчення особливостей розвитку логічного мислення дітей 5-6 років й емпіричного дослідження педагогічних умов.

Зафіксовано: найбільша кількість дітей 5-6 років має середній рівень розвиненості прийомів логічного мислення (64%), менше значення у групі дітей з низьким рівнем (20%), а найменша група дітей 5-6 років з високим (16%). Отже, визначено, що значна більшість старших дошкільників (84%) має ускладнення у логічних міркуваннях і операціях, що вказує на недостатню увагу вихователів ЗДО у цьому напрямі пізнавального розвитку дітей. Здійснивши вивчення педагогічних умов, з'ясовано, що педагогічні умови дотримуються недостатньо.

За п'ятим завданням було розроблено рекомендовану систему роботи для оптимізації процесу формування прийомів логічного мислення дітей засобом експериментальної діяльності. Програма передбачає роботу у трьох напрямках: робота з дітьми 5–6 років, робота з вихователями ЗДО і взаємодія із батьками вихованців. Основу програми склали консультації з батьками, спільна консультація для батьків і вихователів, міні-лекція для вихователів, переглядання мультфільмів і читання творів художньої літератури дітям 5–6 років, проведення експериментів із об'єктами неживої природи (пісок, сніг, лід, вода), засоби конструювання, сучасний конструктор LEGO.

Також були сформульовані рекомендації вихователям і батькам щодо розвитку прийомів логічного мислення дітей 5–6 років: підбирати дидактичні та конструктивні логічні ігри, зацікавлювати дітей до їх вирішення, підтримувати їх під час розв'язання задач. Важливим завданням є створення вихователями системи роботи з логічного мислення, наповнення куточку логіко-математичного розвитку образними пізнавальними завданнями, заохочення дітей до їх розв'язання, а також навчання правильному розв'язанню подібних завдань.

Проведене дослідження не вичерпує проблеми розвитку логічного мислення дітей 5-6 років. *Перспективами* подальшого аналізу проблеми є робота над експериментальною перевіркою педагогічних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Зайцева Л. Курс на діяльнісно-компетентнісний підхід. *Дошкільне виховання*. 2013. № 1. С. 2-5.
2. Бех І.Д. Психологічний супровід особистісно-орієнтованого виховання. Початкова школа. 2003. № 3. С.1-6.
3. Беленька Г. Експериментування – крок до пізнання. *Дошкільне виховання*. 2007 № 5 С. 7
4. Біла І. М. Розвиток пізнавальної діяльності дошкільників. Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В. С., 2009. 120 с.
5. Вікова та педагогічна психологія: навч. пос. /О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук. К.: Просвіта, 2004. 416 с.
6. Власова О. І. Педагогічна психологія: Навч. пос. К.: Либідь, 2005. 400 с.
7. Головінський І. Педагогічна психологія: Навч. посібник для вищої школи. К.: Вид-тво „Аконіт”, 2003. 287 с.
8. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 367 с.
9. Демидова А. С. Формуємо пізнавальну самостійність у старших дошкільників. *Дошкільне виховання*. 2006. №10. 10 с.
10. Дуткевич Т. В Дошкільна психологія: Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури. 2007. 391 с.
11. Дьяченко О. М., Кирилова А. І. Про деякі особливості розвитку уяви дітей дошкільного віку. *Питання психології*. 1987. № 1. С.44-51
12. Запаліть вогник допитливості молодших школярів: методичний посібник / Укладач І. В. Сидорець. В.: ВДПУ, 2010. 65 с.
13. Карабаєва І. І. Формування пізнавальної спрямованості дошкільників на оточуючу дійсність. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2011. Том 4. №7. С. 155–165
14. Карук І. В. Розвиток пізнавальних інтересів у дітей дошкільного віку в процесі експериментальної діяльності. *Молодий вчений*. 2018 №5.2 (57.2). С. 89-92

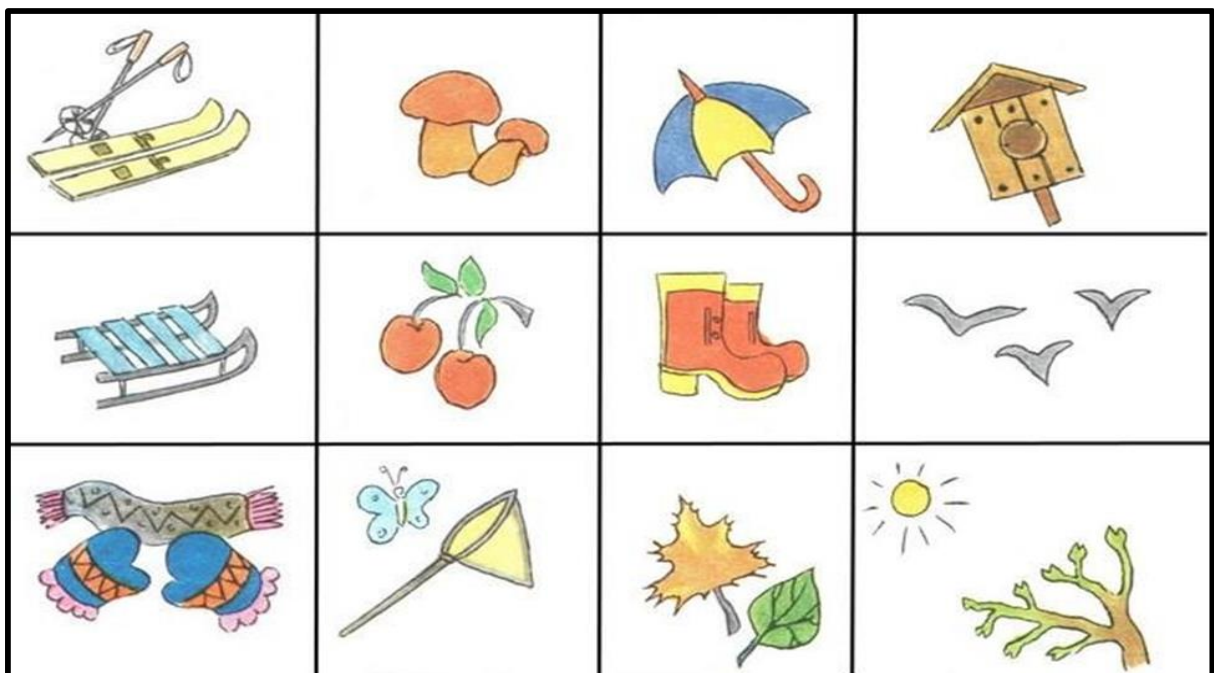
15. Коваль О. Тематичний словник-довідник з психології та педагогіки. Вид. 2-ге. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 138 с.
16. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К.: Радянська школа, 1989. 194 с.
17. Ладивір С. О. Пізнавальна активність старших дошкільнят : індивідуальні особливості. *Дошкільне виховання*. 2006. № 11. С. 3-6.
18. Ладивір С. О. Пізнавальний розвиток старшого дошкільника. *Дошкільна освіта*. 2019. № 3 С.25 - 39.
19. Ладивір С. О. Розвивальні можливості дослідницького методу навчання дошкільників. *Актуальні проблеми психології. Психологія розвитку дошкільника. Збірник наукових статей, К.: Вип. 4. 2007. С. 96-97*
20. Лисенко Н. Педагогіка українського дошкільця. навч. посібн. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2013. 360 с.
21. Литвиненко І. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності. *Дошкільне виховання*. 2002. № 4. С. 22-24.
22. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку. Харків: ОВС. 2000. 200 с.
23. Лучук В. Активізація пізнавальної діяльності. Розкажіть онуку. 1999. №17. С. 26 - 29.
24. Люблінська Г. О. Дитяча психологія. К. : Вища школа, 1974. 355 с.
25. Лякішева А., Мозоль В. Розвиток пізнавальних інтересів старших дошкільників як наукова проблема. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. № 4. С. 33-38
26. Маричева О. Б., «STREAM-освіта в дошкільному закладі. Система роботи з формування у дітей інженерного мислення»: посібн. В.: ММК, 2017. 47с.
27. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія. К.: Академвидав, 2008. 432 с.
28. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 136 с.

29. Пісоцька Л. М., Пісоцький О. П. Лекції з педагогіки дошкільної. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 209 с.
30. Пісоцький О. П., Пісоцька Л. М. Знання про продуктивні види діяльності дошкільників у структурі професійної компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти. Наукові записки. Серія: Психолого-педагогічні науки (НДУ ім. Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф Є. І. Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. №3. С. 103 - 107.
31. Пісоцький О. П., Пісоцька Л. М. Проектування предметно-розвивального середовища в ДНЗ : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. 57 с.
32. Поніманська Т. І., Дичківська І. М. Дошкільна педагогіка: практикум: Навч. посібн. К.: Видавничий Дім: Слово, 2004. 352 с.
33. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: «Академ-видав», 2004. 456 с.
34. Пошуково-дослідна діяльність. Дитячий садок. 2010 № 42–43.
35. Пошуково-дослідницька діяльність з дітьми дошкільного віку. Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/posukovo-doslidnicka-dialnist-z-ditmi-doskilnogo-viku-186514.html> [Дата звернення: 20.01.2022].
36. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник. Київ, 2012. 328 с.
37. Психологічна готовність шестирічної дитини до школи / упоряд.: К. Муліка. Полтава : ПОППО, 2008. 84 с.
38. Психологічна енциклопедія / Упор. О. М. Степанов. К.: «Академвидав»,
39. Психологія: підр. / за заг. ред. Ю. Л. Трофімова. К.: Либідь, 2005. 560 с.
40. Савенков О. Пробудити дослідника в дитині. *Дошкільне виховання*. 2013 № 2 С. 2–7.
41. Савчин О. Формування у дітей старшого дошкільного віку умінь будувати розповіді різного типу. Педагогічний процес: теорія і практика. 2018. Вип. 4. С. 111-119
42. Савчин М. В. Вікова психологія: Навч. пос. К.: Академвидав, 2005. 360 с.

43. Словник найбільш уживаних термінів з філософії, логіки, етики, естетики та релігієзнавства / В. І. Павлов, В. О. Лебедев. Харків: УкрДУЗТ, 2019. 162 с.
44. Смольникова Г. Нові відкриття щодня : організація пізнавальної діяльності дітей. *Дошкільне виховання*. 2013. № 3. С. 6-11.
45. Спостереження та досліді в ДНЗ. Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/sposterezenna-ta-doslidi-v-dnz-90600.html> [Дата звернення: 17.01.2022].
46. Суржанська В. А. Творчі завдання як засіб формування пізнавальної активності старших дошкільників: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Інститут проблем виховання Академії педагогічних наук України. К., 2004.
47. Сучасне заняття у дошкільному закладі / Під ред. Н. Гавриш. Луганськ: Альма-матер, 2007. 496 с.
48. Сучасні підходи до організації освітнього процесу у закладах дошкільної освіти та початковій школі: *Зб. науково-метод. праць* / за заг. ред. О. О. Максимової, М. А. Федорової. Житомир: ФОП Левковець, 2018. 207 с.
49. Ткачук Т. Радість пізнання. *Дошкільне виховання*. 2012. № 9. С. 10 - 11.
50. Товкач І. Є. Формування пізнавальної активності старшого дошкільника у ході мовленнєвих занять. *Молодий вчений*. 2014. № 3. С. 103-105.
51. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2005. 640 с.
52. Шинкарук В. І., Бистрицький Є. К., Ішмуратов А. Т. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 744 с.
53. Шумей Л. Т. Маленькі дослідники. Організація пошуково-дослідницької діяльності дітей. *Палітра педагога*. 2018. № 5. С. 15 - 18.
54. Шумей Т. Маленькі дослідники. *Палітра педагога*. 2008 № 2–6.

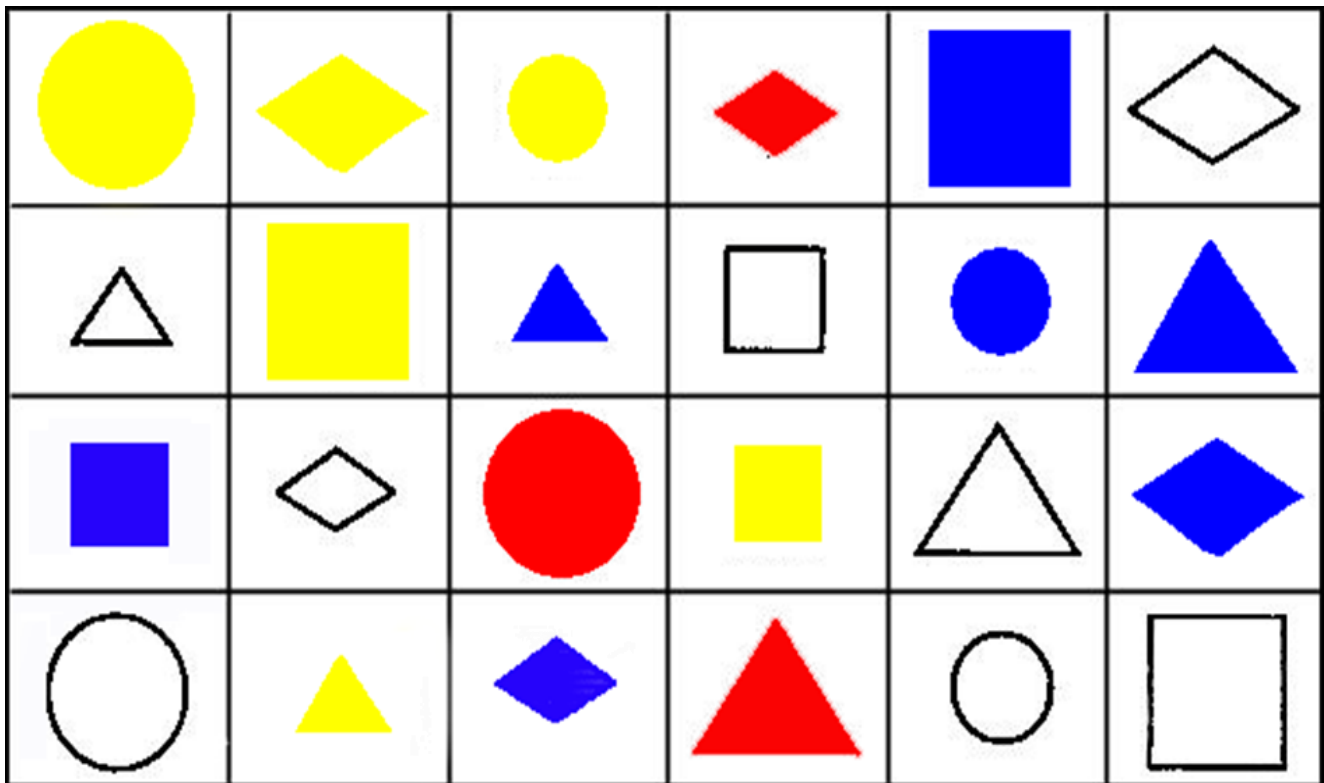
ДОДАТКИ

Додаток А

Методика *Пори року*

Додаток Б

Методика Поділ на групи

Додаток В*Орієнтовні запитання до інтерв'ю з вихователем***Розвиток логічного мислення у старших дошкільників**

1. Наскільки оптимально організованим є процес керівництва розвитком логічного мислення старших дошкільників
2. Поділіться, на які здатності логічного мислення дітей 5-6 років орієнтуєтесь у своїй роботі?
3. Що вважаєте за мету у розвитку логічного мислення старших дошкільників?
4. Чи позитивним є заохочення дітей розв'язувати логічні завдання поза заняттями?
5. Якого типу (моно-, мульти-спрямовані) логічним завданням надаєте перевагу у роботі з дітьми?
6. Наскільки ефективним є залучення батьків вихованців до цього процесу?
7. На чому ґрунтується ваша власна система роботи з розвитку у старших дошкільників логічного мислення?
8. Оцініть наповненість вашого логіко-математичного осередку логічними задачами.

Додаток Г

Запитання до бесіди

(діагностичного характеру з батьками і вихователями) на тему:

«Дидактичні та конструктивні ігри у розвитку логічного мислення»

1. Які ігри називають дидактичними?
2. Чи доречно їх використання для розвитку логічного мислення?
3. Які (назвіть) у вас дидактичні ігри для розвитку логічного мислення наявні (вдома, ЗДО)?
4. Чи люблять у такі ігри гратися діти?
5. У чому специфіка конструктивних ігор?
6. Чи варто їх використовувати у освітньому процесі для розвитку логічного мислення дітей 5-6 років?
7. Які саме ігри пропонуєте дітям у ЗДО (вдома)? Назвіть їх.
8. Чи люблять у такі ігри гратися діти цього віку.
9. Чи варто дидактичні і конструктивні ігри пропонувати дітям, не використовуючи керівництва. Поясніть
10. Які розумові (логічні) операції розвивають такі ігри?
11. Які якості (розумові) розвивають такі ігри? Назвіть

Додаток Д

Анкета для дорослих

Особливості логічного мислення дітей 5-6 років

1. Вкажіть, що розумієте під логічним мисленням?

2. Чи існують особливості логічного мислення у дітей 5-6 років?

а) так б) ні в) важко сказати.

3. Оберіть серед запропонованих ознак логічного мислення ті, які властиві дітям 5-6 років.

а) використовують багато абстрактних понять;

б) поєднується наочність з поняттями;

в) вербальний контекст логічного мислення домінує;

г) поєднання словесного мислення з наочно-дійовим і наочно-образним;

д) розвивається лише за цілеспрямованого навчання.

4. Назвіть етапи логічного мислення.

5. Вкажіть, як ви розумієте поняття логічна задача.

6. Дітям 5-6 років, на вашу думку, розв'язувати логічні завдання:

а) легко б) складно в) самостійно не здатні розв'язувати.

7. Вкажіть послідовність навчання дітей розв'язанню логічних завдань

Додаток Е

Консультація для батьків**"Розвиваємо логічне мислення дітей 5–6 років"**

Логічне мислення - це оволодіння дитиною прийомів логічної обробки знань, а саме встановлення узагальнених зв'язків між новими знаннями і раніше вивченим матеріалом, приведення знань у певну впорядковану систему.

Якими б Ви хотіли бачити своїх дітей у майбутньому? Думаю, Ви б бажали щоб вони швидше за інших знаходили вихід зі складної ситуації, завжди могли б зорієнтуватись в нестандартних умовах. Але все це під силу лише тому, в кого розвинута здатність логічного мислення.

Насправді розвиток мислення - важкий процес. Але чим раніше батьки почнуть розвивати у своєї дитини логічне мислення, тим більше успіхів вона зможе досягнути в майбутньому.

Заохочуйте дитину висловлювати свої судження, давати оцінку подіям, будувати припущення. Навчившись думати логічно, дитина почне діяти також логічно.

Розв'язуйте з дітьми логічні завдання та ігри. Майже всі вони розв'язуються наступним чином:

- дитина аналізує ситуацію;
- робить певні висновки;
- приходять до логічного висновку.

У старшому дошкільному віці дитина практично сформована. Дитина вже має свій власний погляд на світ та усвідомлює своє становище у суспільстві. Крім того, у неї виникає тяга до пізнання й розвивається здатність запам'ятовувати великі обсяги інформації. Тому діти 5-6 років – це найкращий період для активного розвитку дитячих навичок. Краще розвивати здібності дитини в форматі різних ігор, таким чином інформація добре засвоюється, а малюк не відчуває втоми та не втрачає концентрації.

Приклади ігор, які розвивають логіку у дітей 5-6 років

- *«Назви одним словом»* Завдання 1

Запропонуйте дитині групу картинок. Дитині потрібно назвати цю одним словом. Наприклад: круг, трикутник, квадрат, ромб – геометричні фігури.

- *«Що зайве»* Завдання 2

Запропонувати дитині серед кількох предметів знайти один зайвий. Назвати його та пояснити, чим він відрізняється від ін.

- «Визнач, у якому порядку відбувалися події на малюнках» Завдання 3

Дитині потрібно поставити 1,2,3,4... біля кожного малюнка; розповісти як відбувалися події.

- «Закінчи рядок» Завдання 4

Намальовано декілька предметів. Який предмет наступний.

Намалюй його після знаку питання.

- «Знайди шлях у лабіринті» Завдання 5

Дитині треба пройти лабіринт.

- «Домалюй картинку так, щоб вони були однакові» Завдання 6

Домалювати неvistачаючу частину.

- «Контури» Завдання 7

Запропонувати дитині знайти всі предмети, які сховалися на малюнку.

- «Знайди елемент в кожній фігурі» Завдання 8

Кожна дитина має творчий інтелектуальний потенціал, але саме від батьків, які виховують її і займаються її розвитком, залежить, чи виявиться цей потенціал в повній мірі, або залишиться не реалізованим. Дуже важливо своєчасно зайнятися розвитком логічного мислення дитини – від цього залежить майбутнє Вашої дитини.

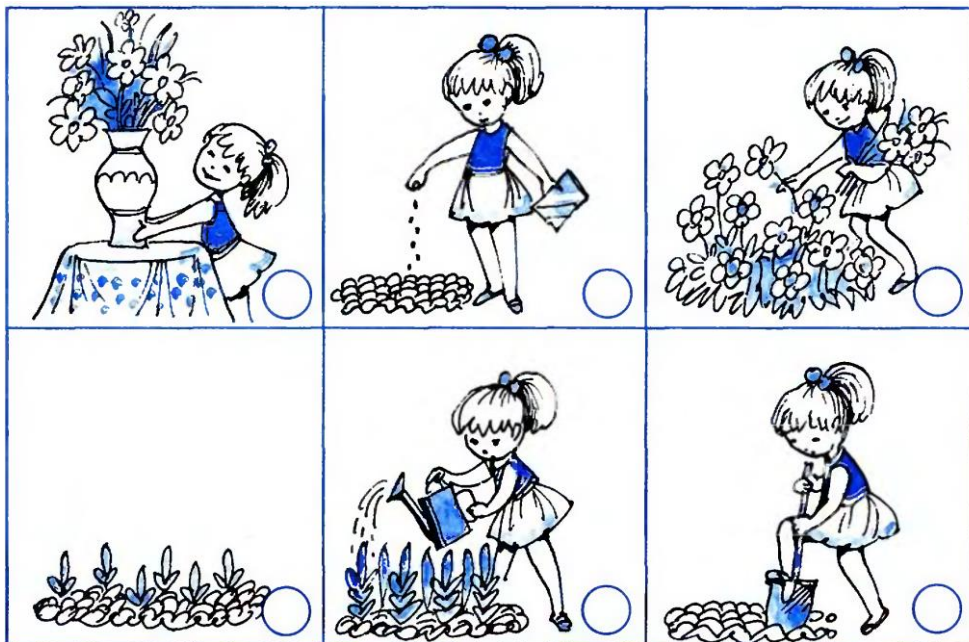
Завдання 1

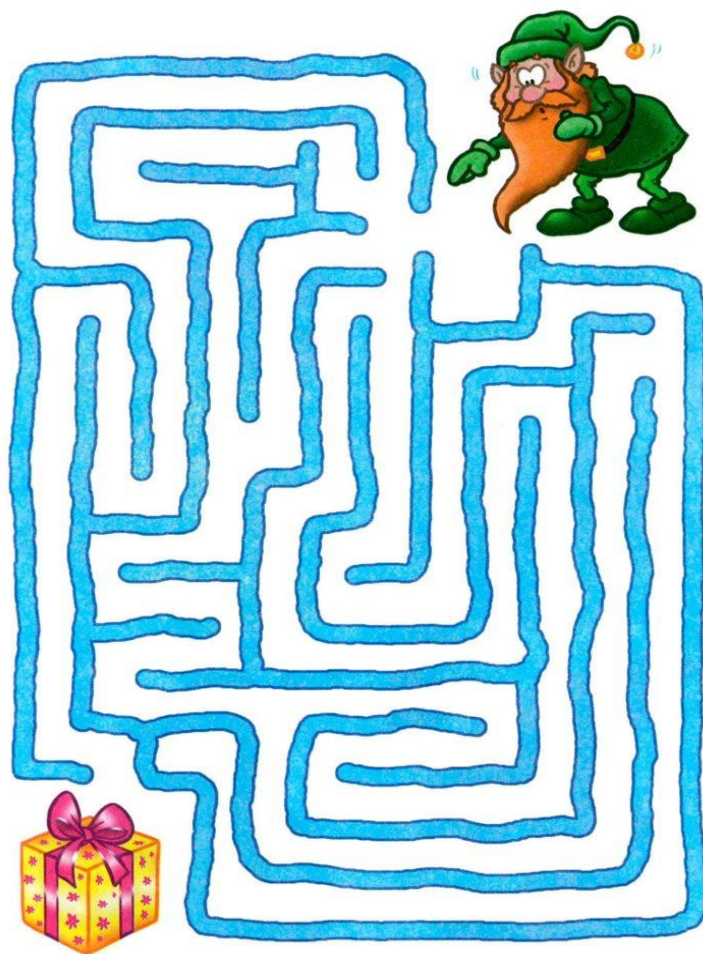
Завдання 2

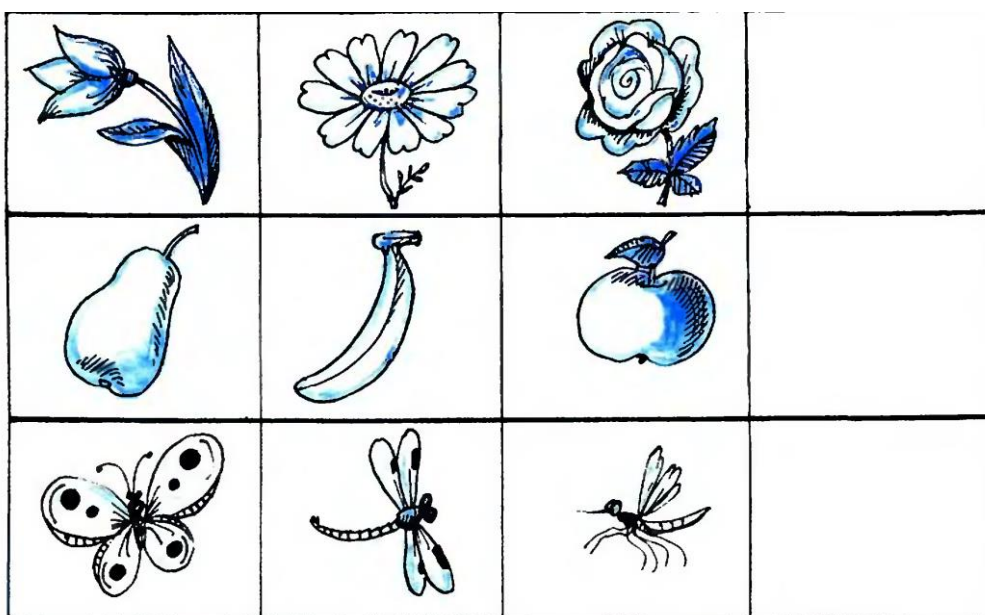
Завдання 3

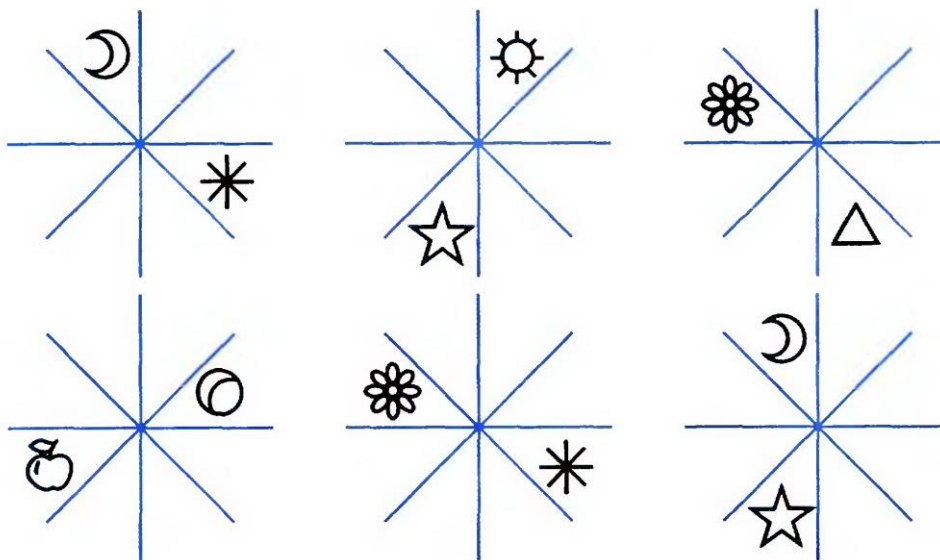
Завдання 4

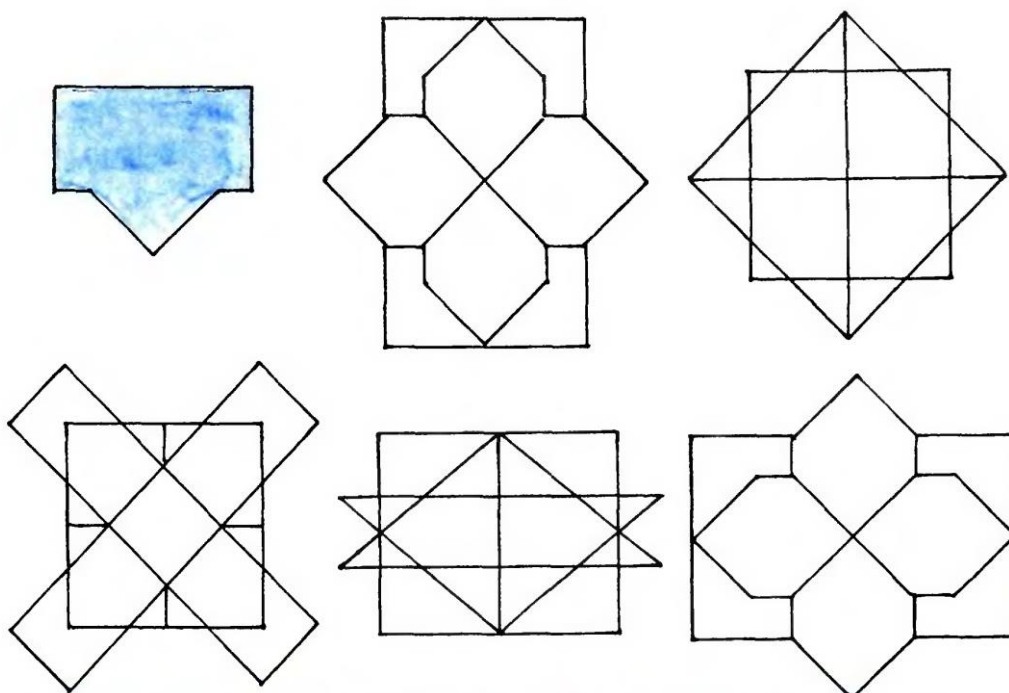
Завдання 5

Завдання 6

Завдання 7

Консультація для батьків

«Дослідно - експериментальна діяльність на музичних заняттях з дітьми дошкільного віку»

Дитинство - це не тільки найщасливіша і безтурботна пора життя людини. Це період найбільш інтенсивного формування особистості. Діти дошкільного віку вже за своєю природою дослідники. Невтомна жага нових вражень, допитливість, постійно проявляється бажання експериментувати, самостійно шукати істину, поширюється на сфери діяльності.

З давніх часів у багатьох країнах маленьким дітям батьки клали в колиски різноманітні яскраві іграшки, які неодмінно мали свій голос. Їх зараз називають - брязкальцями. Немовлята, крім хапання цієї іграшки руками, обмацування і випробування на смак, прислухаються до звуків, які вона видає. Так дитина за допомогою експериментування зі звучними предметами починає пізнавати світ.

Діти одного, двох років часто експериментують зі звуками: стукають паличкою по поверхні столу або стільця, по залізній кришці каструлі або скляній гуртку. Так вони намагаються почути «голос» предмета. Але іноді стукіт палички по поверхні будь-якого предмета повторюється дитиною в певній ритмічній послідовності. І деякі діти самостійно приходять до виконання не тільки якогось музичного ритму, але невігядливій мелодії дитячої пісеньки. Біографами відомих музикантів описувалися факти, коли композитори, будучи дітьми, стукали по різних предметів, витягуючи ту музику, яка звучала у них в голові. П. І. Чайковський, наприклад, вистукував мелодію на віконному склі, в результаті чого вікно було розбите, а сам маленький Петя весь був поранений. М. І. Глінка любив стукати по великим мідним тазам, імітуючи звук дзвонів і виконуючи свою власну музику.

Самі діти часто роблять собі невігядливі музичні інструменти: дудочки, свистульки з стебел і плодів рослин, за допомогою дорослих роблять свистульки з глини. У дитини розвивається великий інтерес до світу звуків - в тому числі і прикладної. Адже саме саморобні музичні інструменти будять творчу думку, допомагають зрозуміти дітям, звідки і як народжуються звуки.

Наведені вище приклади і дослідження психологів А. В. Запорожця, Х. Вагнера, Ж. Піаже та інших дозволили встановити важливу особливість дитини-дошкільника в прагненні пізнавати, експериментувати, отримувати нові знання, вміння і навички.

Визначальним завданням педагога повинно стати створення умов для вільного експериментування дитини. Необхідно підштовхнути дитину до пошуку вирішення тієї, чи іншої задачі, пробудити в ньому інтерес до пізнання, прагненню самостійно задавати питання, узагальнювати отримані уявлення, робити висновки. Педагог-музикант повинен допомогти дитині розглянути звичайний предмет, явище з різних сторін, а не тільки з точки зору його

безпосереднього використання, виявити його не зовсім звичні особливостей. (Наприклад: папір каже, має здатність передавати нам звичні і впізнаванні на слух звуки навколишнього світу, буває «паперова музика», осінні листя розповідають, подорож весело бурульки.)

Чим же цікаві такі експерименти для педагогів-музикантів? Тим, що дозволяють дітям самим досліджувати властивості і можливості певного предмета і явища, чому в звичному і побутовому світі відкривається для них нова музична звучить країна.

У чому складність таких занять? У тому, що необхідний комплексний стиль піднесення теми, при якому мова, поезія, музика, музикування, рух спліталось б воедино, пронизуючи музикальністю кожну гру.

Мабуть головне, щоб творча і дослідницька діяльність не перетворювалася для дітей в нудне заучування, а приносили дітям радість, задоволення, нові відкриття. В процесі музичної дослідницької діяльності дошкільнята вчаться розуміти, що їх оточує світ звуків, а при виконанні творчих завдань у них розвиваються уважність, вміння зіставляти і аналізувати, комбінувати, знаходити зв'язки і залежності - все те, що сприяє розвитку творчих здібностей.

Консультація для вихователів і батьків

Експериментально-дослідницька діяльність дітей 5–6 років

В. О. Сухомлинський говорив: "Умійте відкрити перед дитиною в навколишньому світі щось одне, але відкрити так, щоб шматочок життя загравав перед дітьми усіма барвами веселки» Залишайте завжди щось недомовлене, щоб дитині захотілося ще і ще раз повернутися до тому, що він дізнався "Відомо, що ні одну виховну або освітню задачу не можна вирішувати без участі батьків, без тісного з ними контакту. Адже навіть в створенні куточків експериментування велике місце займають батьки, без їх допомоги ми виглядали б дуже бідно. При цьому найчастіше у батьків виникає питання: "А навіщо? Навіщо нам займатися цією діяльністю?" На допомогу приходять індивідуальні бесіди, наочна агітація (виставка книг) йде планомірне переконання батьків в тому, що необхідно підтримувати пізнавальний інтерес дітей, їх прагнення пізнати нове, самостійно з'ясувати незрозуміле, бажання вникнути в суть предметів, явищ, дійсності.

При цьому вирішуються такі завдання:

1. Уміння бачити взаємозв'язки і взаємозалежності. Здатність бачити розмаїття світу.
2. Розвиток власного пізнавального досвіду в узагальненому вигляді за допомогою наочних засобів (еталонів, символів, умовних замінників, моделей).
3. Включення в розумову діяльність моделюють і перетворюють дій.
4. Підтримка у дітей ініціативи, кмітливості, допитливості, критичності, самостійності.
5. Розвиток вміння спільної діяльності не тільки між дитиною і дорослим, а й між дітьми.

Організація відбувається за трьома напрямками:

- 1) Жива природа (різноманіття живих організмів як пристосування до навколишнього середовища, характерні особливості в різних кліматичних умовах).
- 2) Нежива природа (повітря, вода, ґрунт, електрику, звук, світло, колір, вага та ін.).
- 3) Людина (функціонування організму, рукотворний світ, матеріали і їх властивості, перетворення предметів).

Варіанти спільної дослідницької діяльності дітей і дорослих у ході використання природних ситуацій вдома.

1. У ванній кімнаті дозвольте грати з порожніми баночками, флаконами, мильницями ("Куди більше води помістилося? Куди вода легше набирається? Звідки воду легше вилити? Чим швидше набрати воду в ванночку, відром або губкою?")

Це допоможе дитині досліджувати і визначати характеристику предметів, розвивати спостережливість.

2. При прибиранні кімнати, запитайте у дитини, як він вважає, з чого потрібно почати? Що для цього потрібно? Що він зробить сам? У чому йому знадобиться допомога?

Подібна ситуація розвиває спостережливість, вміння планувати і розраховувати свої сили.

3. Займаючись ремонтом в кімнаті, дізнайтеся, якого кольору шпалери він хотів би бачити в своїй кімнаті? На що б йому приємно було дивитися? Як він думає, де найкраще повісити його малюнки?

Це допоможе дитині навчитися висловлювати судження, фантазувати, аргументувати свою точку зору.

4. Запропонуйте поекспериментувати з предметами (тонуть або плавають у воді). Як думаєш, потоне пляшка чи ні? Що буде, якщо в неї набрати води? Скільки, по-твоєму, води потрібно набрати, щоб потонула? Якщо притулиш, а потім відпустиш, що буде?

Це допоможе зрозуміти, що таке обсяг, робити відкриття і сміливіше експериментувати.

5. Поливаючи квіти, запитаєте: чи всі рослини треба однаково поливати? Чому? Чи можна, побризкати всі рослини водою, а рихлити землю у всіх рослин? Це допоможе виховати дбайливе ставлення до природи і сформувані знання про рослини, способи догляду за ними.

*«Розкажи - і я забуду, покажи - і я запам'ятаю, дай спробувати - і я зрозумію.»
Китайське прислів'я.*

Слово "експеримент" походить від грецького слова "experimentum" і перекладається як досвід, проба.

Рекомендації батькам для підтримки інтересу до пізнавального експериментування.

НЕ МОЖНА:

1. Не слід відмахуватися від бажань дитини, навіть якщо вони вам здаються імпульсивними. Адже в основі цих бажань може лежати така важлива якість, як допитливість.

2. Відмовлятися від спільних дій з дитиною, ігор-- дитина не може успішно розвиватися в обстановці байдужості до нього дорослих.

3. Одномоментні заборони без пояснень сковують активність і самостійність дитини.

4. Імпульсивна поведінка дошкільника в поєднанні з пізнавальною активністю, а також невміння передбачити наслідки своїх дій часто призводять до вчинків, які дорослі вважають порушенням правил, вимог. Але це не так. Якщо вчинок супроводжується позитивними емоціями, ініціативністю і винахідливістю і при цьому не має на меті нашкодити кому-небудь, то це не провина, а витівка.

5. Не слід нескінченно вказувати на помилки і недоліки діяльності дитини. Усвідомлення своєї неуспішні призводить до втрати будь-якого інтересу до цього виду діяльності.

ПОТРІБНО:

1. Заохочувати цікавість, яке породжує потребу в нових враженнях, допитливість: вона породжує потребу в дослідженні.
2. Надавати можливість дитині діяти з різними предметами і матеріалами, заохочувати експериментування з ними, формуючи бажання пізнавати нове, тому що це цікаво і приємно, допомагати йому в цьому своєю участю.
3. Якщо у вас виникає необхідність щось заборонити, то обов'язково поясніть, чому ви це забороняєте і допоможіть визначити, що можна або як можна.
4. Проявляючи зацікавленість до діяльності дитини, розмовляйте з ним про його наміри, цілі (це навчить його цілепокладання, про те, як домогтися бажаного результату (це допоможе усвідомити процес діяльності). Розпитайте про результати діяльності, про те, як дитина їх досяг (він придбає вміння формулювати висновки, розмірковуючи і аргументуючи).
5. З раннього дитинства спонукайте малюка доводити почату справу до кінця, емоційно оцінюйте його вольові зусилля і активність. Ваша позитивна оцінка для нього важливіше за все.

І пам'ятайте: *"Найкраще відкриття - то, яке дитина робить сама"*.

Ральф У. Емерсон

Висновок: Світ, навколо дитини різноманітний, всі явища в ньому пов'язані в складну систему, елементи якої мінливі і залежні один від одного. Тому дуже важливо навчити дитину знаходити в знайомих предметах невідомі властивості, а в незнайомих, навпаки, відшукувати давно знайоме і зрозуміле. І все це - в невимушеній і захоплюючій атмосфері гри. Граючи, дитина знайомиться з навколишнім світом, легше і більш охоче вчиться новому. І, що особливо важливо, граючи, він вчиться вчитися. Дуже важливо заохочувати і виховувати звичку вчитися, яка, безумовно, стане запорукою його подальших успіхів. Цікаві досліди, експерименти спонукають дітей до самостійного пошуку причин, способів дій, прояву творчості.

МІНІ-ЛЕКЦІЯ ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ.

Головні акценти усвідомлення розвитку наочно – образного й логічного мислення дітей 5-6 років

Видатні вчені та психологи дошкільної вважають, що образне мислення є основним видом мислення дітей старшого дошкільного віку. Дослідження свідчать що за допомогою спеціальних тренувань діти можуть оволодіти багатьма можливостями, пов'язаними з образним мисленням. Наприклад, діти можуть подумки перетворювати образи реальних предметів, будувати наочні моделі, які відображають суттєві властивості об'єктів або явищ, планувати свої дії подумки.

Орієнтуватися в просторі за допомогою простої план – схеми, а також самостійно її створювати. Здатність орієнтуватися в просторі проходить два етапи: I – безпосереднє орієнтування яке здійснюється на рівні сприйняття. II –

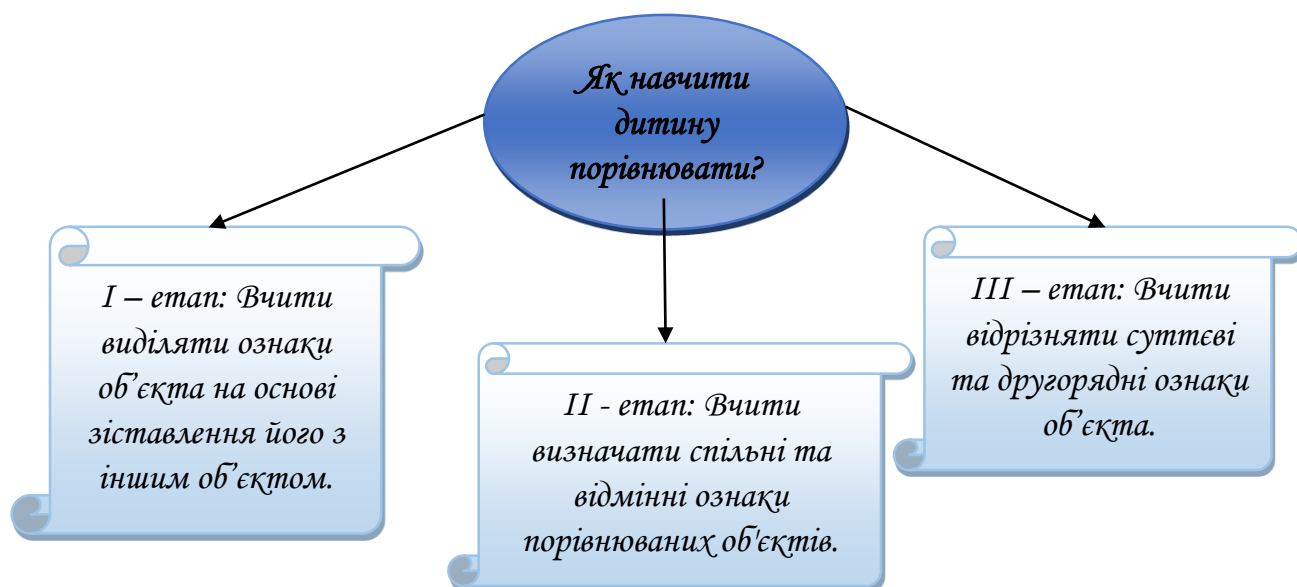
Здійснювати оперування образом подумки. Це означає – здійснювати з образом різноманітні мисленнєві дії: поворот, перегрупування, розчленування та з'єднання елементів у ціле та інші.

Що саме потрібно розвивати в тренуванні образного мислення?

"Читати" і створювати прості схематичні зображення різноманітних об'єктів. Реальний предмет завжди інформативніший ніж його образ. Але образ є динамічнішим, він є наочним, узагальненим і схематизованим відображенням предмета, виділяє в ньому зміст.

Планувати свої дії подумки. Завдяки цій здатності дитина може уявити те, що отримає внаслідок своїх зусиль, тобто створити образ майбутнього результату, якого реально ще не існує. Окрім того, ця здатність відкриває нові можливості

Основи розвитку логічного мислення розвиваються ще в дошкільному віці. Вже у 5-6 років діти можуть на елементарному рівні володіти такими способами логічного мислення: порівняння, узагальнення, класифікація, систематизація та співвідношення змісту.

Навчання способів узагальнення і класифікації

Класифікація – це вміння подумки поділяти предмети на класи за суттєвими ознаками. Для проведення класифікації дитина має вміти аналізувати матеріал. Зіставляти його окремі елементи, знаходити спільні ознаки, здійснювати узагальнення.

Узагальнення – це здатність подумки об'єднувати предмети та явища за їх спільними та суттєвими ознаками.

Оволодіти класифікацією та узагальненням повністю дошкільники не спроможні, але деяким умінням, необхідним для опанування цими способами логічного мислення, їх можна навчити.

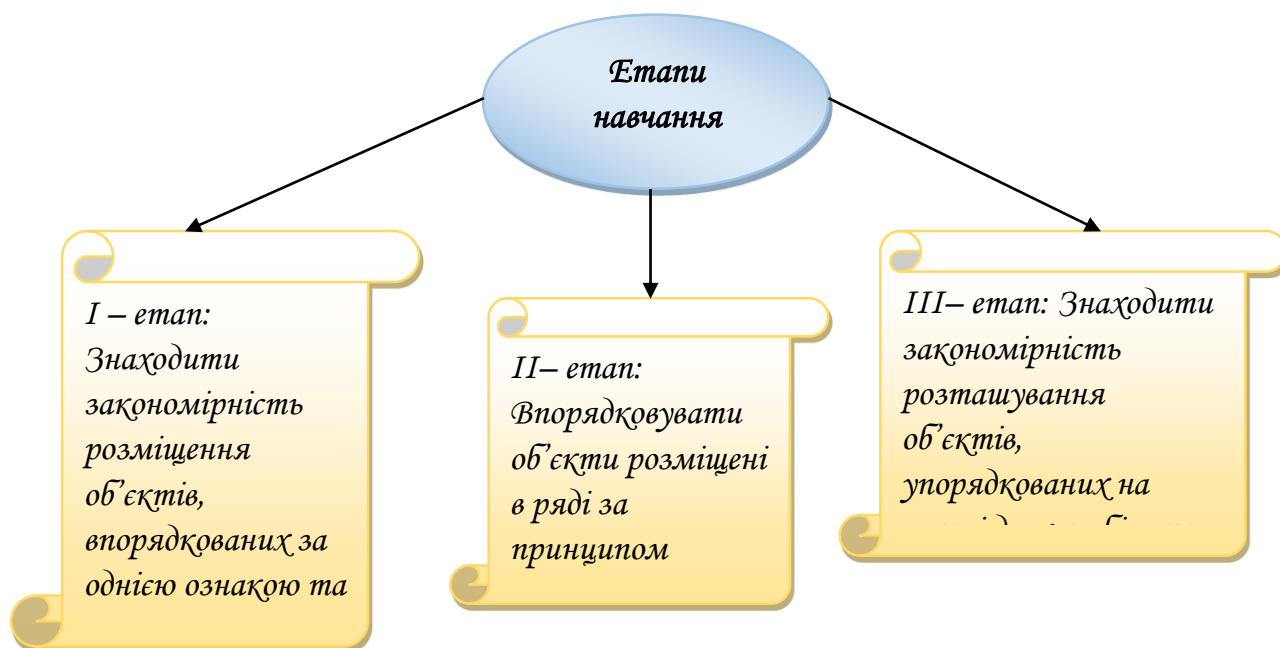
У дитини можна сформувати наступні вміння:

1. Відносити конкретний об'єкт до заданого дорослим класу і навпаки – конкретизувати задане дорослим загальне поняття через окремі (дія віднесення).
2. Групувати об'єкти на основі самостійно виділених спільних ознак і називати утворену групу словом (дія узагальнення та позначення).
3. Розподіляти об'єкти за класами (дія класифікації).

Навчання способу систематизації

Систематизувати – означає розміщувати об'єкти за певним порядком, встановлювати певну послідовність.

У 5-6 років дитина може оволодіти наступними вміннями, необхідними для систематизації.

Навчання способу "Співвідношення змісту"

Співвіднести предмети за змістом – означає знайти зв'язки між ними. Порівнювані предмети можуть мати зв'язки, засновані на різних типах відношень: наприклад, "частина-ціле" (колесо – машина, будинок - дах), протилежні властивості предметів чи явищ (сіль – цукор, день - ніч), подібність чи належність до одного виду або роду (яблуко-груша, ложка-виделка). Послідовність навчання має бути наступною:

1. Змістове співвідношення двох наочно представлених предметів (картинка - картинка).
2. Співвідношення наочно представленого предмета з предметом позначеним словом (картинка - слово).
3. Співвідношення змісту предметів та явищ, представлених у вигляді слів (слово - слово).